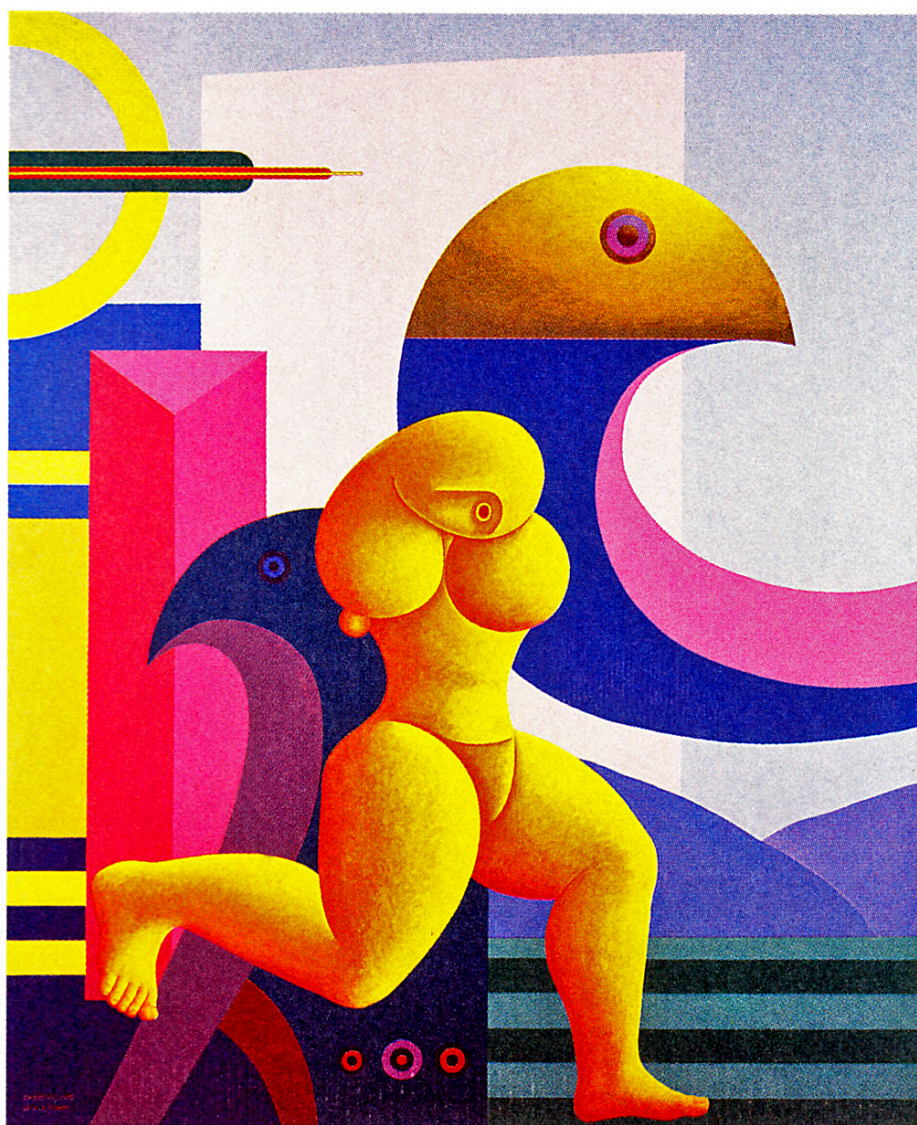

Χάος και Θάψι

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

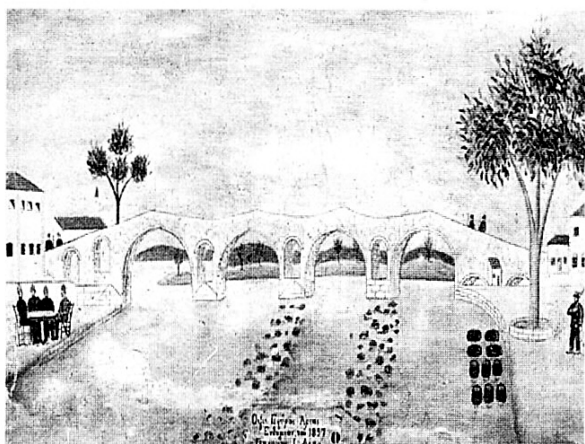
ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΞΕ-
ΝΟΠΟΥΛΟΣ Ο
ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ:
*Δοκίμιον ιστορι-
κόν περί Άρτης
και Προβέξης* •
ΣΠΥΡΟΣ Ι. ΜΑ-
ΝΤΑΣ: *Ο θρύλος
«του γεφυριού
της Άρτας» στο
θέατρο* • ΝΙΚΟΣ
ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ:
*Το γεφύρι της
Πλάκας* • ΧΡΗ-
ΣΤΟΣ Μ. ΚΑΡΑ-
ΛΗΣ: *Τοπογρα-
φικά και ιστο-
ρικά στοιχεία
της Χώσεψης -*

V. Πληθυσμιακά στοιχεία • ΣΤΕΦΑΝΟΣ Μ. ΦΙΛΟΣ: *Μνημόσυνο
των πεσόντων κατά τον πόλεμο 1940-1941* • ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑΡΑΤΖΕ-
ΝΗΣ: *Στερφάρης το καταχείμωνο στα χειμαδιά της Βόνιτσας* •
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΩΤΣΟΚΩΣΤΑΣ: *Σου θυμίζει κάτι;* • ΕΙΡΗΝΗ ΣΙΟ-
ΝΤΗ: *Η συνδιάσκεψη των Τζουμερκιωτών στο μοναστήρι της Πλάκας*

Χάος και Θύμη

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ – ΕΚΔΟΣΗ: Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας (στην Αθήνα) «Ο Άγιος Κοσμάς». Συνεργάζεται η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας (στην Άρτα) «Ο Άγιος Γεώργιος».

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ: Ειρήνη Σιόντη

Διευθύνεται από ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Κώστας Αγγέλης, Μπάμπης Καραλής, Γιάννης Καραμπούλας, Νίκος Κουτσοκόστας, Ευανθία Νταβαντζή.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Κώστας Αγγέλης, Ευανθία Νταβαντζή

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ, ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ: Φαιδριάδων 129, 113 64, Αθήνα, τηλ. 86 22 703.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ιδεότυπο, Ζ. Πηγής 48, τηλ. 33 03 991.

ΦΙΛΑΜ: Ίχνος, Ζαΐμη 30, τηλ. 82 28 258

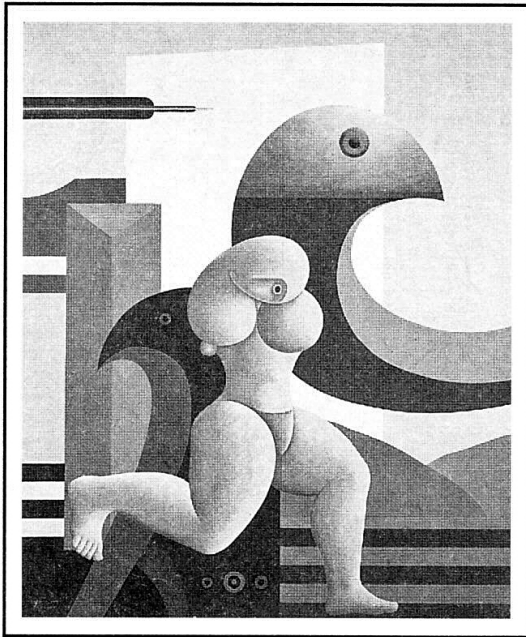
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: «Τετραχρωμία», Ματζάκου 3, τηλ. 38 31 370.

ΣΥΝΔΡΟΜΗ (για 4 τεύχη)
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 2.000 δραχ.
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 3.500 δραχ.

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: 500 δραχ.

ΔΙΑΘΕΣΗ: ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις-Βιβλιοπωλείο «Δωδώνη», Ασκληπιού 3, 106 79, Αθήνα, τηλ. 38 37 973 – Βιβλιοπωλείο «Βιβλιογονιά», Ακαδημίας 57, 106 79 Αθήνα, τηλ. 38 34 550. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Βιβλιοπωλείο «Συνάντηση», Καμβουνίων 6, 54 621, τηλ. 231 384

Ο Χρήστος Σαρακατσιάνος γεννήθηκε στα Γιάννενα το Δεκέμβρη του 1937.

Πρώτοι δάσκαλοί του ήταν ο Γ. Καζάκος και Π. Σαραφιανός. Το 1967 τελείωσε την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, όπου σπούδασε στην αρχή γλυπτική στο εργαστήριο του Θανάση Απάρη και έπειτα ζωγραφική κοντά στο Γιάννη Μόραλη. Επίσης με υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών σπούδασε σκηνογραφία και διακοσμητική.

Από το 1967 ως το 1973 ζει και εργάζεται στην Ευρώπη (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία κ.ά.). Υπήρξε ιδρυτικό μέλος της ομάδας Χαλκογραφίας και είναι μέλος του Επιστημονικού Εργαστηρίου Εικαστικών Τεχνών της Ελλάδος.

Έργα του βρίσκονται στην Εθνική Πινακοθήκη, το Μουσείο Βορρέ, το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος, τη Δημοτική Πινακοθήκη Αθηνών, την Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, την Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, την Τράπεζα Εργασίας, τη Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου, το Υπουργείο Πολιτισμού, τη Δημοτική Πινακοθήκη Ηρακλείου Κρήτης και σε ιδιωτικές συλλογές στην Ελλάδα, την Ευρώπη, την Αμερική και την Ιαπωνία.

ΤΕΥΧΟΣ 18 - ΑΘΗΝΑ - ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1997

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ❑ 5. Προλογικό σημείωμα
- ❑ 6. ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ:
Δοκίμιον ιστορικών περί Άρτης και Προβέζης
- ❑ 11. ΣΤΕΦΑΝΟΣ Μ. ΦΙΛΟΣ:
Μνημόσυνο των πεσόντων κατά τον πόλεμο 1940-41
- ❑ 12. ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΚΑΡΑΛΗΣ:
Τοπογραφικά και ιστορικά στοιχεία της Χώσεψης
- ❑ 16. ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ:
Το γεφύρι της Πλάκας
- ❑ 21. ΣΠΥΡΟΣ Ι. ΜΑΝΤΑΣ:
Ο θρύλος «του γεφυριού της Άρτας» στο θέατρο
- ❑ 28. ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗΣ:
Στερφάρης το καταχείμωνο στα χειμαδιά της Βόνιτσας
- ❑ 38. ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΩΤΣΟΚΩΣΤΑΣ:
Σου θυμίζει κάτι;
- ❑ 40. ΕΙΡΗΝΗ ΣΙΟΝΤΗ:
Η συνδιάσκεψη των Τζουμερκιωτών στο μοναστήρι της Πλάκας

εξώφυλλο:

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΑΡΑΚΑΤΣΙΑΝΟΣ

Άτιτλο

Προλογικό σημείωμα

Ο κόσμος που μας περιβάλλει χαρακτηρίζεται σαν κόσμος θορύβου και ασταμάτητου βουητού από λόγους, ήχους, κινήσεις, επιθυμίες...

Όμως στην πραγματικότητα κυριαρχεί η σιωπή, γιατί οι άνθρωποι δεν επικοινωνούν, δεν καλλιεργούν τις προσωπικές σχέσεις, δεν εστιάζονται στα πραγματικά προβλήματα της ζωής που συνδέονται με τη βαθύτερη ύπαρξή τους. Τα συναισθήματα εξοβελίζονται από το κέντρο στο περιθώριο.

Το «Χάος και Όψη», βαδίζοντας στον πέμπτο χρόνο ζωής, δοκιμάζει τις δυνάμεις του στην προσπάθειά του να γίνει ρήγμα στη σιωπή αναδεικνύοντας τη δυναμική των πραγμάτων και των καταστάσεων. Και η σκέψη είναι στοιχείο της δυναμικής των πραγμάτων. Αποτελεί διεργασία φυσικών ανθρώπινων δεδομένων, γι' αυτό και επιβιώνει των πάντων.

Σκοπός της συντακτικής επιτροπής είναι να επικοινωνεί μ' ένα σώμα αναγνωστών που το συνδέουν η κοινή αφετηρία και οι αδιάσπαστοι κρίκοι κοινών βιωμάτων. Στην πορεία όμως φάνηκε ότι κατάφερε να ευαισθητοποιήσει και ένα κοινό ευρύτερου φάσματος που αισθάνθηκε την ανάγκη να γνωρίσει τη δυναμική της σκέψης και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων που προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων.

Πάγια επιδίωξή μας, όπως μόνιμα την εκφράζουμε απ' αυτήν εδώ τη στήλη, είναι η σχέση αυτή να μην είναι μονοδιάστατη, αλλά αμφίδρομη και ανατροφοδοτούμενη. Ο αναγνώστης από παθητικός δέκτης μηνυμάτων, ανάλογα με τις δυνατότητες και τις περιστάσεις, μπορεί να λειτουργεί και σαν πομπός. Γι' αυτό η κατάθεση απόψεων, άρθρων, μελετών και η αναζήτηση σελίδων μνήμης από τους παλιότερους θα συμβάλλουν στον πλουραλισμό και στην καλύτερη λειτουργία του περιοδικού.

Παράλληλα η καλόπιστη κριτική και οι προτάσεις είναι ευπρόσδεκτες. Όμως η δυσπιστία στις προθέσεις μας υψώνει τείχη, χαράζει ανεπικοινωνιακά όρια, κλείνει τις πόρτες της επαφής, απαγορεύει την όποια προσέγγιση.

**Καλό χειμώνα
Η Συντακτική Επιτροπή**

Σεραφεΐμ Ξενοπούλος ο Βυζάντιος

Δοκίμιον ιστορικόν περί Άρτης και Προβέζης*

Δικαίω τω λόγω υμίν, ω αξιότιμοι της ενάνδρου Ηπειρου γόνοι, τα αποτελέσματα της πολυετούς ημών μελέτης, ήτοι, το των υμετέρων επαρχιών περιληπτικώς ιστορικόν ανατιθέμεθα Δοκίμιον.

Υμίν, οίτινες εν διαφόροις εποχαΐς, και εν δειναΐς έτι, επί τε φιλομουσία και ετέροις έτι πλεονεκτήμασιν ευρύ το κλέος προσκτησάμενοι και τον έπαινον των ευ φρονούντων σαντοΐς εφελκυσάμενοι, μέγιστον όντως το ενδόσιμον παρέχετε, ότι το εθνικόν περί την εκπαίδευσιν σωτήριον φρόνημα επί μάλλον εις τουπιόν βελτιώσετε και νέαν ώθησιν προς την πρόοδον και διανοητικήν ανάπτυξιν τη έρωτι μαθήσεως υποφλεγόμενη νεολαία της πατρίδος διεγερείτε, παροτρύνοντες αυτήν εις τε φωτισμόν του νοός, εις την πρόοδον του παγκοσμίου πολιτισμού και της εθνικής ευκλείας, ου μην αλλά, και εις την ακραιφνή στερέωσιν του καθ' ημάς ορθοδόξου και αμωμήτου δόγματος. Οίδαμεν γαρ καλώς, εν τω πολυετεί διαστήματι της μεθ' ημών καλής καγαθής και ειρηναίας συμβιώσεως, ην κατά μέγα μέρος δυστυχώς εστερηθήμεν προ τριετηρίδος, τον περί τα καλά και ωφέλημα φιλογενή ζήλον υμών, και την φιλότιμον και φιλόμουσον διάθεσιν και την θρησκευτικήν θεοφιλή συμπεριφοράν και λοιπά αξιομίμητα υμών πλεονεκτήματα, διό και δι' ελπίδος έχομεν περί της αξίας λόγου βελτιώσεως πάντων των καθ' υμάς σπουδαίων πραγμάτων, τη αόκνω υμών και ομοθύμω προσπαθεία.

Τούτων ένεκα, τέκνα εν Χριστώ αγαπητά, εν ουδενί ετέρω δικαιότερον έδοξεν ημίν το μικρόν τούτο ανατιθέναι σχεδιάσμα ειμή τοις φιλογενέσιν υμίν Ηπειρώταις.

Δέξασθαι λοιπόν, αγαστοί φίλοι, το, τε υμίν ανατιθέμενον ευτελές μεν και άμουσον, δος δ' ειπείν και ατελέστατον ιστορικόν τουτί Δοκίμιον, και συν την πατρική αγάπη την βαθυτάτην προς υμάς υπόληψιν μεθ' ης υποφαινόμεθα.

Ο εν Χριστώ διάπυρος ευχέτης και πρόθυμος πατήρ

+ Άρτης ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Εγράφομεν εν Αθήναις τη 15 Ιουνίου 1884.

* Ο Σεραφεΐμ Ξενοπούλος διετέλεσε Μητροπολίτης Άρτας στα τέλη του προηγούμενου αιώνα. Ήταν ένας λόγιος κληρικός που με πολύχρονες και πολύκοπες περιοδείες στα χωριά της επαρχίας του συνέλεξε ιστορικά τους στοιχεία τα οποία δημοσίευσε υπό τον παρόντα τίτλο στην Αθήνα το 1884. Με την ανασυγκρότηση της ιστορίας της επαρχίας του επιδίωκε να στηρίξει το φρόνημα κυρίως της νεολαίας. Το «Δοκίμιον» ανατύπωσε το έτος 1986 ο Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος Άρτας «Σκουφάς».

Κεφάλαιον Β΄ - Περί τμήματος Τσουμέρκων*

Αριστερόθεν του αυτού ποταμού [Ινάχου] κείμενα χωρία και υποκείμενα εις Άρταν

Α) Καλεντίνη, οικούμενον υπό 25 περίπου οικογενειών χριστιανικών· έχει πρωτεύοντα Ιερόν Ναόν επ' ονόματι της Μεταστάσεως της Θεοτόκου ιερουργούμενον υφ' ενός ιερέως· προς δυσμάς δε του χωρίου, ημισείαν σχεδόν ώραν μακράν αυτού, υπάρχουνσι πλείστα αρχαία ερείπια οικιών και τις εκκλησία επ' ονόματι του Αγίου Γεωργίου όπου ην ποτέ, κατά την μαρτυρίαν των εγχωρίων, ανώνυμόν τι χωρίον καλούμενον Παλαιοχώριον. Εν τω χωρίω τούτω υπάρχουνσι και έτεροι εκκλησίοι, οίον της αγίας Παρασκευής και του αγίου Νικολάου. Εκ του χωρίου διέρχεται ο εκ Βουργαρελίου πηγάζων ποταμός, Σαραντάπορος καλούμενος, διά τους πράγματι όντας τεσσαράκοντα αυτού Πόρους, όστις ενούμενος μετά του κάτωθεν του χωρίου διερχομένου, του πηγάζοντος εκ τε Βελεντσικού και Σκουλικαριάς και ονομαζομένου, συνωνύμως τω χωρίω, Ποταμού Καλεντίνη, εκβάλλει εις τον Ποταμόν Ινάχον.

Β) Μπούγα, οικούμενον υπό 25 οικογενειών, εκκλησιαζομένων εις τον Ναόν του αγίου Νικολάου και ευλογουμένων υφ' ενός Ιερέως. Έξω του χωρίου τούτου επί λόφου τινός σώζονται λείψανα αρχαίου Φρουρίου, καλουμένης υπό των εγχωρίων της θέσεως αυτού Καστρί και Κοντεζέλι· εν ταύτη τη θέσει ευρίσκουσιν οι εγχώριοι λείψανα της εθνικής λατρείας, οίον αγάλματα εκ γύψου και λευκού μαρμάρου, πήλινα τε και εκ κασσιτέρου και χαλκού αγγεία.

Γ) Χόσεψη, κατοικούμενον υπό οικογενειών 130 και κείμενον ου μακράν Χειμάρρου τινός (Λαγγάδι). Πρωτεύων Ναός εν αυτώ εστι του αγίου Νικολάου, έχει δε και τινα Παρεκκλήσια, του αγίου Γεωργίου, της αγίας Βαρβάρας, αγίου Παντελεήμονος, αγίας Παρασκευής, αγίου Αθανασίου και αγίου Μάρκου, όλως απεριποίητα και επαπειλούμενα ίνα καταστραφώσιν. Ου μακράν του χωρίου σώζεται και τις Ιερά Μονή, επ' ονόματι του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, ανεγερθείσα περί τα τέλη του 17 αιώνος: εικόσιν ιεραίς κοσμηθείσα το έτος 1700 και εγκαινιασθείσα τω 1704. Γνωστοί αυτών ηγούμενοί εισι, Κωνστάντιος, Γεννάδιος, Άνθιμος και ο ήδη Κάλλιστος. Εν αυτή δε ως εν τοις λοιποίς Ναοίς ιερατεύουσι τρεις ιθαγενείς ιερείς· αυτόθι υπάρχει και αλληλοδιδασκτική σχολή. Εν τω χωρίω τούτω εγεννήθη τω 1874 έτει ο οπλαρχηγός Ιωάννης Κουτελίδας, ο εν πολλαίς μάχαις του 1821-1827 ηρωικώς διαπρέψας και φονευθείς δολίως, εν τω χωρίω Θεοδώριανα εντός της οικίας του Ιερέως, υπό τινος αξιωματικού Αλβανοθωμανού Τσέλιου Πίτσαρι. Τούτον τον άνδρα θρηνούσα μέχρι της σήμερον η πατρίς του, μνημονεύει αυτού διά του δε πενθίμου άσματος:

* Το κείμενο που προηγήθηκε επέχει θέση προλόγου. Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται και στο χωριό μας.

*Σ'τη χώρα ζ'τα Θεοδώριανα, μέσ' του παπά το σπίτ,
 Βάρεσαν τους αρματωλούς· τον Καπετάν Γιαννάκη.
 Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα δάκρυα και μυριολόγια,
 Διαβάτ' από την Χόσεψη κι από το Βουργαρέλι,
 Ν' ακούσητε τα κλάματα κι όμορφα μυριολόγια,
 Πώς κλαί' η Καπετάνισα πώς χύνει μαύρα δάκρυα,
 Σαν περδικούλα θλίβεται σαν το παπί μαδιέται,
 Σαν του κοράκου το φτερό βάφει τη φορεσιά της
 Σαββάτο βάνει τα λερά την Κυριακή τα μαύρα
 Και τη Δευτέρα την αυγή βάνει τα μυριολόγια.
 «Δεν σου 'πα Γιάννη μ' μια φορά δεν σου 'πα Γιάννη μ' δύο,
 τον Τσέλιο μη πιστεύεσαι και βάση μη του βάνεις;»*

Δ) Βουγαρέλιον, το χωρίον τούτο κείται εις τας υπωρείας διακλαδώσεώς τινος της σειράς της Πίνδου, κατοικείται υπό 200 περίπου οικογενειών έχον επί τη αυτή θέσει συγκεντρωμένας περί τας 120 οικίας και μεταξύ αυτών δύο ναούς του αγίου Νικολάου, ων ο μεν χρονολογεί δύο έως τρεις αιώνας, ο δε ένα περίπου· έξω δε του χωρίου δύο ετέρους των αγίων Αποστόλων και αγίου Κωνσταντίνου, ιερουργουμένους πάντας υπό πέντε εγχωρίων ιερέων, υπάρχει δ' αυτόθι και ελληνοδημοτική σχολή. Εις την κορυφήν του χωρίου τούτου, ου μακράν των 5 λεπτών της ώρας, κείται η Ιερά Μονή του Αγίου Γεωργίου, ήτις χρονολογεί επίσης 2-3 αιώνας, γνωστοί δ' αυτής Ηγουμένοι εισί, Νεκτάριος, Δοσίθεος, Χριστόφορος Α', Χριστόφορος Β', Κωνσταντιος, Άνθιμος, Χρύσανθος, Γρηγόριος, Χριστόφορος Γ', Ιερόθεος και Διονύσιος ο νυν. Περί το χωρίον τούτο υπάρχουν και έτεραι συνοικίαι, συγκείμεναι από 8-10 οικίας εκάστη και αποτελούσαι οιονεί κύκλον του χωρίου, αίτινες ονομάζονται Σκιαδάδες, Αβαρίτζα, Ποταμιά, Παλαιούρι, Παλαιοκάτουνα, Κοβέλη, Παλαιοχώρι και Τσουκλέρι, εν αις υπάρχουν και τινες εκκλησίαι, δύο μεν επί τη μνήμη των Γενεθλίων της Θεοτόκου, μία δε του αγίου Δημητρίου και έτερα του αγίου Παντελεήμονος ανεγερθείσα τω 1870. Εν τω Παλαιοχωρίω σώζεται αρχαιότατος, καταστραφείσης Ιεράς Μονής, ιερός Ναός της Θεοτόκου, Παναγία Βελλάς καλούμενος*, έχων σχήμα όμοιον καθ' όλα, εκτός του μεγέθους, τω εν Άρτη Ναώ αρχαίω της Παρηγορηθείσης και οικοδομηθείς υπό ρυθμόν Γοτθικόν, αλλ' εν Βυζαντινή φαίνεται εποχή· διότι τίς αμφιβάλλει ότι η τέχνη των Γότθων εγένετο κτήμα των Βυζαντίων; Ότι δε εστί Βυζαντινής εποχής φαίνεται εξ άλλων και εκ του ότι ιστορία τις επί του τοίχου λίαν ηρωτηριασμένη μνημονεύει της λέξεως «Νικηφόρου» ήτις σχετιζομένη μετά της ιστορίας (Καρπολά, τόμ. 3, σελ. 50-52) αποδεικνύει κατά πάσαν πιθανότητα ότι ο ναός ούτος ωκοδομήθη από 804 μ.Χ. έως 813, εις το οποίον χρονικόν διάστημα εβασίλευεν

* Είναι η γνωστή «Κόκκινη Εκκλησιά» (Σ.τ.Σ.)

ο πρώτος Αυτοκράτωρ των Γραικών ονομασθείς Νικηφόρος ο Α΄ ην δε ούτος ο Ναός πρότερον και μολυβδοσκεπάστος, αλλ' από του 1821 έτους, εξαχθέντος του μολύβδου, έμεινε προς δείγμα, διά θαύματος ως λέγεται, μολυβδοσκεπάστον το προς ανατολάς ημισφαίριον του αγίου βήματος. Αντικρύ δ' αυτού του ναού περί τα 30 λεπτά της ώρας υπάρχει λόφος τις υπό το όνομα Τσιούκα, επί του οποίου φαίνονται ερείπια ναΐσκου τινός και πέριξ του λόφου ίχνη φρουρίου, όπου, εικάζεται ως εκ των ευρισκομένων χαλκίνων νομισμάτων υπό τινων χωρικών, ότι έκειτο η αρχαία πόλις Βελλά. Εντός του χωρίου πηγάζουσι πλείστα ύδατα, λίαν τακτοπεποιημένα εις 10-20 βρύσεις, εξ ων

αλέθουσι δύο νερόμυλοι και εργάζονται γναφεία, οίον μαντάνια και νεροτριβεία καθ' όλας τα ώρας του έτους· χρησιμεύουσι δε τα ύδατα ταύτα και ως πηγαί του Σαρανταπόρου, ενισχυόμενα εκ των υδάτων της Λεπτοκαρούας (πηγής απεχούσης προς δυσμάς του χωρίου περί τα 5 λεπτά) και έκ τινος ετέρας πηγής Παλαιόγλου ονομαζομένης και απεχούσης του χωρίου προς δυσμάς μίαν περίπου ώραν, προς δε και εξ άλλης τινός, του Καπεταν Κώνστα καλουμένης και απεχούσης του χωρίου προς ανατολάς περί τα 40 λεπτά, καθάπερ και εξ άλλων τριών προς νότον, περί τα 40 λεπτά κειμένων μακράν, οι τοσούτο σημαντικών, καλουμένων δε Μάνησι, Γλυκύ και Αργυρολίμνη.

Ε) Ληψίστα ή Λουψίστα, κατοικούμενον υπό οικογενειών 120 περίπου, εκκλησιαζομένων εν τοις ναοίς της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, της Μεταμορφώσεως, του αγίου Αθανασίου, της αγίας Παρασκευής, του αγίου Νικολάου και του αγίου Γεωργίου, ιερουργουμένοις υφ' ενός ιερέως· υπάρχουν αυτοί, ερείπια καταστάντα εξ αμνημονεύτων χρόνων, και έτερα ανώνυμα παρεκκλήσια. Το χωρίον τούτο διαιρείται και εις συνοικίας εξ οίων Λουψίστα, Αμπελοτόπι, Μπουμπουτσικόν, Σκρομπουτζικόν, Αγορασιά και Τσιάρα, έχει και παιδαγωγικήν σχολήν.

ΣΤ) Μίερη ή Μίαρη. Το χωρίον τούτο οικείται μεν υπό 180 οικογενειών, εκκλησιαζομένων εις δύο εκκλησίας, την νεόκτιστον επ' ονόματι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και του αγίου Νικολάου· διαιρείται δε εις τρεις συνοικίας, ων η μεν καλείται Καλαρέτσι έχουσα εκκλ. της αγίας Παρασκευής· η δε, άγιοι Απόστολοι και εκκλ. επ' ονόματι αυτών· η δε, Κάψαλα και εκκλ. του αγίου Γεωργίου. Ιερουργούνται δε πάσαι υπό 4 ιερέων· υπάρχουν αυτοί και τινες ηρειπωμένοι ναΐσκοι, καλούμενοι Μάραθος, Αγνηλίνη και Παλαιομονάστηρον.

Ζ) Θεοδωρία ή κοινώς Θεοδώριανα, κείμενον εις τους πρόποδας της αρχαίας Θεοδωρουπόλεως, πόλεως της Αθαμανίας, κατά τον Μελέτιον, καλουμένης ήδη Σελιό και καλλιεργουμένης, ένθα ευρίσκονται πάμπολλαι αρχαιότητες υπό των γεωπόνων, υπάρχουν δ' αυτοί και ερείπια Ναού της αγίας Παρασκευής, και εις ετέραν θέσιν, ονομαζομένην Σκαρπάρι, έτερος Ναός της αυτής αγίας. Οικείται το χωρίον τούτο υπό 180 περίπου οικογενειών, εκκλησιαζομένων εις τους Ναούς του τε, κατά το έτος 1881, ανακαινισθέντος επ' ονόματι του αγίου Γεωργίου, και του ου μακράν του χωρίου κειμένου επ' ονόματι του αγίου Νικολάου, όπου και πολλά ερείπια οικιών υπάρχουν, εξ ων εικάζεται ότι το χωρίον υπήρχε ποτέ αυτοί. Έχει και παρεκκλήσια σωζόμενα του αγίου Αθανασίου, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, της αγίας Τριάδος και του Προφ. Ηλιού, άτινα συν τοις λοιποίς Ναοίς επισκέπτονται και ιερουργούνται υπό 4 ιερέων. Πλησίον του χωρίου κείται ιερόν Μονήδριον σεμνυνόμενον εις το γενέθλιον της Θεοτόκου, οικοδομηθέν κατά το έτος 1775 παρά του ηγουμένου Ανθίμου, όστις οικοδομήσατο δαπάνη του Μονηδρίου και αλληλοδιδασκτικήν σχολήν. Εν ταυτώ πρώτων ετών ηγουμενεύει ιθαγενής τις ιερομόναχος Μελέτιος. Εν ταις υπωρείαις του χωρίου ρέουσι δύο ποταμίσκοι ανώνυμοι, επωνομαζόμενοι δε υπό των εγχωρίων Γκούραι, οίτινες πειγάζοντες εκ Βουργαρελίου εισβάλλουσιν εις τον Αχελών...

Στέφανος Μ. Φίλος*

Μνημόσυνο των πεσόντων κατά τον πόλεμο 1940-41

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΟΥ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ της εθνικής μας επετείου της 28ης Οκτωβρίου, παραθέτουμε τους τιμημένους νεκρούς από το νομό Άρτας που έπεσαν κατά τον πόλεμο 1940-41. Το 80% από αυτούς υπηρετούσε στο ένδοξο 3/40 Σύνταγμα Ευζώνων, το οποίο κατά τον πόλεμο 1940-41 υπό τη στιβαρά διοίκηση του συνταγματάρχη Θρασύβουλου Τσακαλώτου, μετέπειτα αντιστρατήγου και αρχηγού του Επιτελείου, έγραψε νέες σελίδες δόξας. Ειδικά από τη δύναμη των αξιωματικών του έπεσε στο πεδίο της μάχης το 1/5 της.

Η αναγραφή των ονομάτων αποτελεί ένα μνημόσυνο αυτών που έπεσαν για την πατρίδα. «Και οι νεκροί πεθαίνουνε όταν τους λησμονάμε», λέει ο ποιητής.

Πεσόντες από την Κυψέλη

Αξιωματικός

Μάνθος Ν. Καραμπούλας, γεν. το 1909, Υπολ/γός του 40ου Σ.Ε. Έπεσε στους Ποντικάτες (διάβαση Κακαβιάς) την 1/12/1940.

Οπλίτες

Κων/νος Αρ. Λιάκος. Πέθανε αιχμάλωτος στη Βάντα στις 30/4/1941.

Γεώργιος Β. Ντζούμας, γεν. το 1916, 1ο Σ.Ν. Ιωαννίνων. Έπεσε την 5/2/1941

Αλέξανδρος Ν. Παππός, γεν. το 1913, του 40ου Σ.Ε. Φονεύθηκε στο ύψωμα Μπολένα (Β.Α. Χειμάρρα) την 12/4/1941.

Ηλίας Γ. Σβετζούρης, γεν. το 1915, του 40ού Σ.Ε. Φονεύθηκε στη Χειμάρρα στις 19/12/1940.

Γεώργιος Β. Τσούμας, γεν. το 1916, του 40ού Σ.Ε. Έπεσε στα Ιωάννινα την 1/1/1941.

* Ο κ. Στέφανος Φίλος μας παραχώρησε ευγενικά τον κατάλογο των πεσόντων Αρτινών κατά τον πόλεμο του 1940-41. Απ' αυτόν δημοσιεύουμε εδώ τα ονόματα των συγχωριανών μας πεσόντων, αποτίοντας και από τις σελίδες του περιοδικού μας τον προσήκοντα φόρο τιμής. Ο πλήρης κατάλογος των Αρτινών πεσόντων δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Αδελφότητας Αγναντιτών «Αγναντα Άρτας», αρ. φ. 32 (Ιουλ.-Αύγ.-Σεπτ. 1997), σ. 8.

*Χρήστος Μ. Καραλής**

Τοπογραφικά και ιστορικά στοιχεία της Χώσεψης

V. Πληθυσμιακά στοιχεία της Χώσεψης

1) Κατά το 1696 μ.Χ., όπως γράφουμε στο κεφάλαιο «Η ονομασία του χωριού», οι κάτοικοι της Χώσεψης πλήρωναν στους Ενετούς ως θεληματικό φόρο 10 ρεάλια το χρόνο. Είναι άγνωστο με ποια κριτήρια κανονίστηκε η εισφορά κάθε χωριού. Η γνώμη πολλών μελετητών είναι ότι η εισφορά αυτή υπολογίστηκε με βάση τον αριθμό των κατοίκων του σε συνδυασμό με την οικονομική ευρωστία του.

Η Χώσεψη είναι στη 15η θέση ως προς το ύψος της εισφοράς από 73 χωριά που πλήρωναν συνολικά 1.500 ρεάλια το χρόνο. Συγκρίνοντας, λοιπόν, το φόρο που πλήρωνε η Χώσεψη με το φόρο που πλήρωναν τα υπόλοιπα χωριά, συμπεραίνουμε ότι η Χώσεψη είχε τότε αρκετούς κατοίκους και κάποια οικονομική ευρωστία.

2. Σ' ένα κατάστιχο που βρίσκεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, λαμβάνουμε κάποια στοιχεία σχετικά με τον πληθυσμό των Τζουμερκοχωριών κατά το 1828. Ο πληθυσμός καταμετράται σε φαμιλιές (οικογένειες). Η Χώσεψη εμφανίζεται με 40 φαμιλιές. Είναι όμως πολύ παρακινδυνευμένο να γίνει κάποια αντιστοίχιση ανάμεσα στον αριθμό των οικογενειών και τον πιθανό αριθμό των κατοίκων, αφού το ψυχομέτρι κάθε φαμιλιάς δεν ήταν σταθερό. Κινούνταν από 2-30 άτομα.

3. Από τον στατιστικό πίνακα που σενέταξε ο αείμνηστος Γυμνασιάρχης της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων Π. Αραβαντινός και δημοσιεύτηκε στο β' τόμο του έργου «Χρονογραφία της Ηπείρου», πληροφορούμαστε ότι η Χώσεψη είχε το 1854 22 χριστιανικά σπίτια που ήταν ιδιόκτητα. Και εδώ είναι δύσκολο να υπολογίσει κανείς τον πληθυσμό του χωριού.

4. Από μία έκθεση για την εκπαιδευτική κατάσταση των χωριών των Τζουμέρκων κατά το 1873, που δημοσίευσε ο λόγιος Ηπειρώτης Γεώργιος Χασιώτης στα 1873 στην

* Δημοσιεύουμε το δεύτερο μέρος της εργασίας του Χρήστου Μ. Καραλή γύρω από την αρχική φάση ζωής της κοινότητάς μας εντός του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Τα στοιχεία που παρουσιάζει εδώ ο συνεργάτης μας έχουν ιδιαίτερα επίκαιρο χαρακτήρα.

Επετηρίδα του Ηπειρωτικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κων/πόλεως, μαθαίνουμε ότι η Χώσεψη είχε 516 κατοίκους, 1 κοινό σχολείο με έναν (1) δάσκαλο και 30 μαθητές. Ο δε μισθός του δασκάλου ήταν 500 γρόσια.

5. Από μία ενδιαφέρουσα έκθεση του Ρωσικού Υποπροξενείου Άρτας για τη στρατιωτική και δημογραφική κατάσταση της περιφέρειας Άρτας στα 1877, πληροφορούμαστε ότι η Χώσεψη είχε 93 χριστιανικές οικογένειες, δύο εκκλησίες*, ένα κοινό σχολείο, μία μονή (της Ευαγγελιστρίας) ενώ ήταν ιδιοκτησία του Κων. Καραπάνου.

Από την ίδια έκθεση μαθαίνουμε επίσης ότι ο πληθυσμός των χωριών του Ναχζεδέ (τμήματος) Τζουμέρκων αποτελούνταν από 1.717 ελληνικές, χριστιανικές, οικογένειες και αριθμούσε 8.580 κατοίκους. Απ' αυτούς οι 3.400 ήταν οπλοφόροι. Οι κάτοικοι των Τζουμέρκων ασχολούνταν με τον ποιμενικό βίο, ήταν ξυλοκόποι βαρελοποιοί, κτίστες και ράφτες, ενώ ήταν άνδρες ισχυρής κράσεως, υψηλοί και καρτερικότατοι. Τα Τζουμέρκα κατά το χειμώνα δεν κρατούσαν ούτε το μισό του πληθυσμού τους, γιατί οι ποιμένες κατέβαιναν στις πεδιάδες της Άρτας, οι ράφτες, οι κτίστες και οι βαρελοποιοί σ' όλες τις επαρχίες των Ιωαννίνων, Πρέβεζας, Άρτας και στην Ελεύθερη Ελλάδα.

Επίσης η ίδια έκθεση αναφέρει ότι οι κάτοικοι των Τζουμέρκων ήταν πολεμικοί και φιλελεύθεροι και ότι στα χωριά τους δεν πατούσε τουρκικός στρατός. Για τις εισπράξεις και τις έκτακτες περιπτώσεις στέλνονταν χωροφύλακες. Λόγω της φύσεως του εδάφους η καλλιέργεια υστερούσε.

* Πρόκειται για την Αγ. Βαρβάρα και τον Αγ. Νικόλαο.

6. Ο Σεραφείμ Ξενόπουλος ή Βυζάντιος, Μητροπολίτης Άρτας (1864-1894) και λόγιος, είχε κάνει το 1882, ένα χρόνο μετά την απελευθέρωση της Άρτας, περιοδεία στα χωριά που είχαν απελευθερωθεί. Το 1884 κυκλοφόρησε το βιβλίο του «Δοκίμιον ιστορικών περί τινος περιηγήσεως Άρτης και Πρεβέζης». Ένα μέρος από το βιβλίο αυτό είναι πληροφορίες για τα χωριά που επισκέφθηκε. Για τη Χώσεψη διαβάζουμε: «Χωρίον Χώσεψη κατοικούμενον υπό οικογενειών 130 και κείμενον ου μακρόν χειμάρρου τινός (Λαγκάδι)...»

7. Η πληθυσμιακή εξέλιξη της Χώσεψης κατά το χρονικό διάστημα 1883-1907, που υπαγόταν στο Δήμο Θεοδωρίας, ήταν η ακόλουθη:

1883	655 κάτοικοι (388 άνδρες + 327 γυναίκες)
1889	684 κάτοικοι
1896	755 κάτοικοι
1907	1004 κάτοικοι

8. Απογραφή του 1920

Χώσεψη	1035 κάτοικοι
Μπούγα	256 κάτοικοι
Σύνολο	1291 κάτοικοι

Η Μπούγα το 1926 αποσπάστηκε από την κοινότητα Χώσεψης και αποτέλεσε αυτόνομη κοινότητα.

9. Απογραφή του 1928

Χώσεψη	1204 κάτοικοι
--------	---------------

10. Απογραφή του 1940

Χώσεψη	756 κάτοικοι
Αγ. Γεώργιος	148 κάτοικοι
Λούτσα	46 κάτοικοι
Μονή Ευαγγελιστρίας	165 κάτοικοι
Πουλιάνα	296 κάτοικοι
Ρουπακιά	—
Σύνολο	1411 κάτοικοι

Η Ρουπακιά, λόγω προφανούς λάθους, δεν έχει χαρακτηριστεί ως αυτοτελής συνοικισμός στην απογραφή του 1940 και οι κάτοικοί της συμπεριλήφθηκαν στον κύριο οικισμό της Χώσεψης.

11. Απογραφή του 1951

Χώσεψη	620 κάτοικοι
Αγ. Γεώργιος	159 κάτοικοι

12. Απογραφή του 1961

Χώσεψη	548 κάτοικοι
Αγ. Γεώργιος	132 κάτοικοι

Λούτσα	78 κάτοικοι	Λούτσα	77 κάτοικοι
Μ. Ευαγγελιστρίας	158 κάτοικοι	Μ. Ευαγγελιστρίας	123 κάτοικοι
Πουλιάνα	350 κάτοικοι	Πουλιάνα	320 κάτοικοι
Ρουπακιά	125 κάτοικοι	Ρουπακιά	123 κάτοικοι
Σύνολο	1451 κάτοικοι	Σύνολο	1323 κάτοικοι

13. Απογραφή του 1971

Κυψέλη (Χώσεψη)	465 κάτοικοι
Αγ. Γεώργιος	83 κάτοικοι
Λούτσα	34 κάτοικοι
Μ. Ευαγγελιστρίας	77 κάτοικοι
Πουλιάνα	210 κάτοικοι
Ρουπακιά	87 κάτοικοι
Σύνολο	956 κάτοικοι

14. Απογραφή του 1981

Κυψέλη (Χώσεψη)	585 κάτοικοι
Αγ. Γεώργιος	113 κάτοικοι
Λούτσα	24 κάτοικοι
Μ. Ευαγγελιστρίας	69 κάτοικοι
Πουλιάνα	267 κάτοικοι
Ρουπακιά	44 κάτοικοι
Σύνολο	1102 κάτοικοι

15. Απογραφή του 1991

Κυψέλη (Χώσεψη)	406 κάτοικοι
Αγ. Γεώργιος	78 κάτοικοι
Λούτσα	16 κάτοικοι
Μονή Ευαγγελιστρίας	30 κάτοικοι
Πουλιάνα	150 κάτοικοι
Ρουπακιά	23 κάτοικοι
Σύνολο	703 κάτοικοι

Αν ρίξουμε μια γρήγορη ματιά στις απογραφές των ετών από το 1951 μέχρι το 1991, διαπιστώνουμε δημογραφική μείωση της τάξεως του 52,5%.

Η Κυψέλη (Χώσεψη) ακολουθεί την πτωτική δημογραφική πορεία των Τζουμερκοχωριών και της Ηπείρου γενικότερα και έχει τροφοδοτήσει με εσωτερικούς μετανάστες σχεδόν όλες τις γωνιές της ελλαδικής γης. Εκτός από το ευρύτερο πολεοδομικό συγκρότημα των Αθηνών-Πειραιώς, Κυψελιώτες θα βρει κανείς στην Άρτα, στα Ιωάννινα, στο Αγρίνιο, στην Πάτρα, στο Βόλο, στη Ναύπακτο, στη Θεσ/νίκη, στην Πρέβεζα, στα χωριά της Κορινθίας (Δερβένι, Ξυλόκαστρο), στη Ροδοδάφνη Αιγίου, στην Κάτω Αχαΐα και αλλού. Επίσης μετανάστες Κυψελιώτες βρίσκονται στη Γερμανία, την Ελβετία, τη Νότιο Αμερική, τον Καναδά και την Αυστραλία.

Σημείωση: Τα με αρ. 8, 9, 10 και 11 στοιχεία έχουν ληφθεί από το βιβλίο του Υπουργείου Εσωτερικών «Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων από της εφαρμογής του Ν. ΔΝ2 του 1912 και εφεξής (Νο 4 Ν. Άρτης)».

Τα με αρ. 12, 13, 14 και 15 στοιχεία έχουν ληφθεί από το βιβλίο του Στέφανου Φίλου «Τα Τζουμερκοχώρια», Αθήνα 1994.

*Νίκος Παπακώστας**

Το γεφύρι της Πλάκας

ΤΟ ΔΥΣΧΕΙΜΕΡΟΝ ΤΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ, και ειδικότερα των Βορειο Δυτικών χωριών, ανέκαθεν ανάγκαζε τους περισσότερους κατοίκους να εκπατρίζονται κατά τους φθινοπωρινούς μήνες (Οκτώβριο - Απρίλιο) και να κατέρχονται στα πεδινά μέρη. Οι κάτοικοι των ορεινών χωριών Μελισσουργών, Πραμάντων, Αγνάντων, Κοσοβίστας (Κτιστάδων) και άλλων, ως επί το πλείστον κτηνοτρόφοι και εργάτες, για τους συνήθως βαρείς χειμώνες αναγκάζονταν να κατέρχονται στην Άρτα, τόσο για ξεχειμώνιασμα, όσο και για ανεύρεση εργασίας, δεδομένου ότι η ευρύτερη περιοχή της, και μάλιστα η πέραν του Αράχθου πεδιάδα, εύφορος και πλούσια σε παραγωγή, παρείχε αρκετές ευκολίες.

Στους χρόνους της Τουρκοκρατίας η επικοινωνία των ορεινών με την πεδιάδα και την πόλη της Άρτας γινόταν διά βατής μεν, αλλά στερεάς και από πολλές απόψεις ασφαλούς, οδού, η οποία ακολουθούσε τα μέρη του Ξηροβουνίου, τα παρά την δεξιάν όχθη του ποταμού Αράχθου, και ο δρόμος αυτός συναντούσε τα χωριά Βροδό (Μονολίθι), Ραψίστα (Πλατανούσα), Τσουβίστα (Δαφνωτή), Σκούπα, Πιστιανά και Γραμμενίτσα.

Εκεί στο βάθος, κάτω από τους Ραφταναίους, στο συνοικισμό «Μουχούστι» (θέση εμποροπανήγυρης και αγοροπωλησίας ζώων), όπου και το Μοναστήρι «Γενέθλιο της Θεοτόκου» συμβάλλουν οι κυριότεροι βραχίονες του Αράχθου. Στη στενωπό αυτή, την ιστορική και ένδοξη, γνωστή με το όνομα Πλάκα, όπου κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες 1821, 1854, 1878, οι Έλληνες πήραν λαμπρές νίκες από τους Τούρκους, εκεί λοιπόν, υπήρχε παλαιότερα λίθινη γέφυρα, απαραίτητη τότε, ως το μόνο μέσο διάβασης του Αράχθου, η οποία παρείχε την ευεργεσία συγκοινωνίας των Τζουμερκιωτών με την Άρτα.

Η γέφυρα αυτή στηριγμένη στο δεξιό σκέλος σε τεράστιο βράχο επί αιώνες άντεχε στα χειμαρρώδη και ορμητικά ρεύματα. Αλλά η εκτεταμένη λεκάνη της βόρειας πλευράς των Τζουμέρκων, κατόπιν καταρρακτωδών φθινοπωρινών βροχών -«ολοκλήρου θαλάσσης ύδατα συγκεντρώσασα», γράφει αυτολεξί ο Νίκος Παπακώστας- επέφερε ελαφρά μετατόπιση του βράχου. Αυτό έγινε το 1860.

* Από το βιβλίο του Μελισσουργιώτη λόγιου Νίκου Παπακώστα, *Ηπειρωτικά*, Αθήνα 1967, σε ελεύθερη απόδοση Ανδρέα Ρίζου.

Η γέφυρα κόπηκε, η επικοινωνία σταμάτησε και οι Τζουμερκιώτες είχαν πολλές συμφορές από την κατάσταση που δημιουργήθηκε.

Προκειμένου κατά το φθινόπωρο ή την άνοιξη να διαβούν το ποτάμι, αναγκάζονταν, και συχνά για πολλές μέρες αν έβρεχε ακατάπαυστα, να παραμείνουν στο ύπαιθρο. Εκεί μαστιζόμενοι από τη βροχή και το ψύχος, περίμεναν καρτερικά την πτώση της πλημμύρας. Πεζοί και «θαλασσοπνιγμένοι» με τα υποζύγια τους φορτωμένα με τις απαραίτητες αποσκευές ή και συνοδεύοντας τα χιλιάδες αιγοπρόβατα, κινδύνευαν κατά τη διάβαση.

Το μαρτύριο αυτό δεν ήταν δυνατόν να συνεχιστεί. Και με την κοινή συμφωνία των ενδιαφερομένων Τζουμερκιώτικων χωριών αποφασίστηκε η ανακατασκευή της γέφυρας.

Αλλά έπρεπε να βρεθεί και ο κατάλληλος μάστορας, πρωτομάστορας, ο οποίος θα θεμελιώνει τη γέφυρα σε στερεό έδαφος, θα την έφτιαχνε μεγαλύτερη κατά μήκος από την παλιά, αλλά και μονότοξη, καθ' ότι οι υπάρχουσες θέσεις δεν επέτρεπαν την ανέγερση δίτοξου γεφυριού.

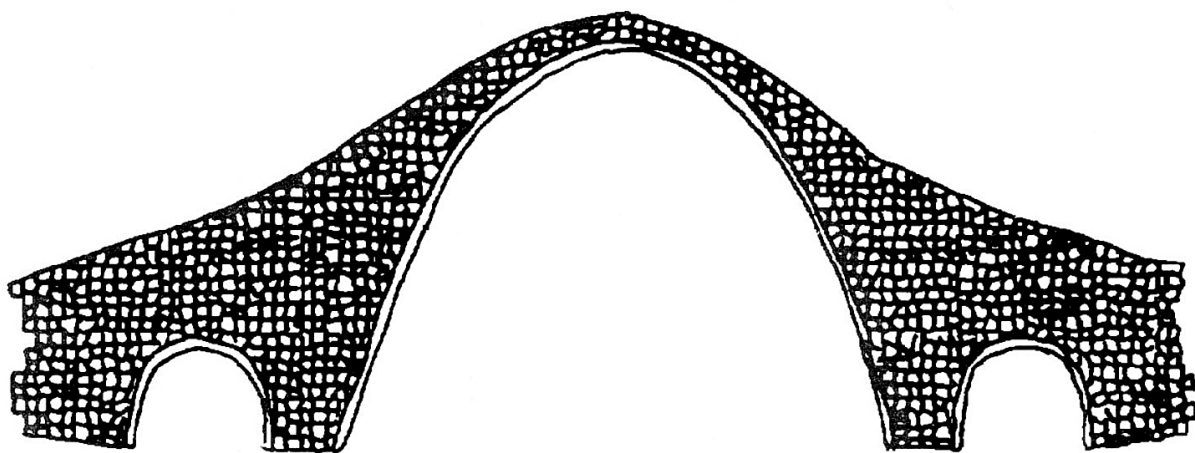
Προσκλήθηκαν πολλοί μαστόροι από τα Πράμαντα, τους Ραφταναίους, το Σκλούπο (Αμπελοχώρι) και την Κόνιτσα και τελικώς προτιμήθηκε ο Κονιτσιώτης Μάστορ Γιώργης.

Και αυτό γιατί στο ζήτημα του σχεδίου και της αναλογίας των διαστάσεων του γεφυριού επήλθε διαφωνία μεταξύ των πρωτομαστόρων, το δε δικαίωμα υποδείξεως του προτιμητέου δόθηκε στον ευεργέτη Ιωάννη Λούλη από την Ανεμορράχη, ο οποίος και χορήγησε βοήθημα 9.000 γρόσια.

Η μεγάλη γέφυρα κατασκευάστηκε το καλοκαίρι του 1863. Με την αποπεράτωση του έργου αφαιρέθηκαν τα ξύλινα καλούπια και οι σκαλωσιές και όλοι οι παρευρισκόμενοι καμάρωσαν το έργο των μαστόρων. Αλλά όμως την ώρα που παρτίθετο στους μαστόρους υπαίθριο γεύμα, πανηγυρικό, ακούστηκε εκκωφαντικός θόρυβος. Η νέα γέφυρα κατέρρευσε και μεταβλήθηκε σε σωρούς λιθαριών.

Η έκπληξη μετατράπηκε σε απογοήτευση. Απελπισία και ντροπή για τους μαστόρους. Η γέφυρα όμως έπρεπε να γίνει πάση θυσία. Ξαναμαζεύτηκαν οι Τζουμερκιώτες και συμφώνησαν με το σχέδιο που τους υπέβαλε ο παραγκωνισθείς μέχρι πρότινος Μαστρο Κώστας Μπέκας από τα Πράμαντα.

Ο Μπέκας συμφώνησε και άρχισε την κατασκευή του γεφυριού στις αρχές Ιουλίου 1866, συνεχίζοντας μέχρι το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Εργασία τεχνική, καλή και ζηλευτή. Αλλά ενώ η γέφυρα έπρεπε να παραμείνει στα καλούπια και στις σκαλωσιές για βδομάδες, για αποξήρανση, απόκτηση δηλαδή συνεκτικότητας του ασβεστολίθινου υλικού, κατ' ατυχή συγκυρία προς το τέλος του έργου ήρθαν πρώιμα πρωτοβρόχια.

Γι' αυτό το λόγο και για να μην παρασυρθεί η γέφυρα από το ογκούμενο ρεύμα του Αράχθου, παρέστη ανάγκη και με κίνδυνο βλάβης, να βγουν νωρίτερα τα στηρίγματα, προς αποτροπή νέας καταστροφής. Η γέφυρα και μετά από αυτή τη διαδικασία, όχι μόνο δεν έπεσε, αλλά εξακολουθεί από ψηλά να χαριεντίζεται με τα νερά του Αράχθου.

Το μόνο αποτέλεσμα από την πρόωγη απομάκρυνση των στηριγμάτων είναι μια ελαφριά κλίση που υπέστη και η οποία είναι αισθητή μόνο από ειδικό μάτι.

Για την κατασκευή του γεφυριού προσέφεραν η μεν κοινότητα Μελισσουργών, ως κτηνοτροφική και αμέσως ενδιαφερομένη, οικονομικώς δε ευρισκόμενη σε καλύτερη

κατάσταση, 96.000 γρόσια, η κοινότητα Πραμάντων 32.000, η δε κοινότητα των Αγνά-
ντων την απαραίτητη ξυλεία (δοκάρια και σανίδες), την οποία μετέφερε επιτόπου και
σε χρήμα 48.900 γρόσια από κοινού με άλλα γειτονικά χωριά, των οποίων οι κάτοικοι
προσέφεραν και προσωπική εργασία.

Ακόμη ο Ιωάννης Λούλης που ήδη αναφέραμε προσέφερε εκ νέου 2.000 γρόσια.

Η συνολική σε χρήμα δαπάνη ανήλθε σε 187.000 γρόσια. Τους λογαριασμούς
εξόδων διαρκούσης της κατασκευής κράταγε ο Μελισσουργιώτης Χρήστος Μάρος, ο
κατόπιν χειροτονηθείς ιερέας Παπαχρήστος. Σώζονταν δε και οι σημειώσεις των
λογαριασμών, στο Αρχείο Δημογεροντίας Μελισσουργών, οι οποίες φυλάσσονταν
στο σπίτι του Γιαννάκη Γ. Μπανιά μέχρι το 1912.

Αλλά τα χρήματα δεν έφτασαν και έτσι παρέμειναν ατέλειες: Το πλάτος της
γέφυρας δεν υπήρξε το αναγκαίο. Η εκατέρωθεν πάνω στα βάθρα τοιχοποιία ατελής,
τα δε στηθαία και οι προφυλακτικές των χειλέων λείπουν και καθιστούν τη γέφυρα
δυσδιάβατη.

Το παράξενο της μοίρας είναι ότι οι κοινότητες που εξαντλήθηκαν οικονομικά για
το έργο δεν μπόρεσαν να το απολαύσουν.

Δεν χάρηκαν για πολύ το γεφύρι. Κι αυτό γιατί μετά από 15 χρόνια, το 1881, με την
προσάρτηση του τμήματος Άρτης-Τζουμέρκων στο ελληνικό κράτος απαγορεύτηκε η
ελεύθερη διάβαση από τη γέφυρα Πλάκας μέχρι το 1912-13, οπότε απελευθερώθηκε
η Ήπειρος. Την επελθούσα οικονομική δυσπραγία από αυτόν τον αποκλεισμό για
τους ορεινούς κατοίκους καθώς και την ψυχική τους ταλαιπωρία μαρτυρεί και το
δημοτικό τραγούδι.

*Ανάθεμά σε 'πιτροπή
και συ βρε Κουμουνδούρε
με το κακό που κάματε στην Άρτα
στα Τζουμέρκα,
το σύνορο που βάλατε
στης Άρτας το ποτάμι.
κλείστηκ' η Άρτα, κλείστηκε,
κλείστηκε το Τζουμέρκο
θα στερηθεί και το ψωμί,
πού να βρει να δουλέψει;
Ο κάμπος έμεινε στην Τουρκιά
και τα καλά λιβάδια
το βιο όλο και χάνεται
σ' αγρίδια βοσκοτόπια.*

Πέρασαν 15 χρόνια από την απελευθέρωση της Ηπείρου και τότε αποφάσισε, το 1928, η ελληνική διοίκηση να διαθέσει κονδύλια για τη συμπλήρωση των ατελειών της γέφυρας, ώστε να γίνει ευκολοδιάβατη, χωρίς τον κίνδυνο του ιλίγγου και του φόβου.

Και καταλήγει ο Νίκος Παπακώστας:

«Από κάθε αρχιτέκτονα, και εν γένει από κάθε ειδήμονα που διέρχεται από την Πλάκα, η γέφυρα αποσπά τον θαυμασμό και την εκτίμηση για τον πρωτομάστορα Κώστα Μπέκα.

Η γέφυρα είναι μονότοξη μήκους υπέρ τα 40 και ύψος 12 μέτρα, ουδόλως από αιώνος κλωνισθείσα και αρίστη σε εμφάνιση οικοδομικής εργασίας.

Οι διαστάσεις της γέφυρας είναι: ύψος από τον πυθμένα της κοίτης 20μ., άνοιγμα σε μήκος 137 πόδια, πλάτος στο ψηλότερο σημείο του τόξου 3,20 μ., διευρυνόμενο προς τα άκρα, στερούμενο δε απ' αρχής των εκατέρωθεν χειλέων.

Από του 1883 και μετά η επικοινωνία των Τζουμέρκων με την Άρτα γίνεται διά διανοιχθείσης νέας οδού, η οποία ακολουθεί την αριστερή όχθη του Αράχθου.

Το 1959 άρχισε η κατασκευή της νέας σιδερένιας γέφυρας η οποία πλέον αναδείχθηκε στο κυρίαρχο πέρασμα στην αντίπερα όχθη».

Ο «μικρός Παρθενώνας» των Τζουμέρκων έχει πολλά να πει στο γύρισμα του χρόνου. Εκεί έγιναν οι περίφημες μάχες για την ανεξαρτησία της χώρας στον αγώνα του '21, εκεί πολύ αργότερα έγιναν οι συμφωνίες Άρη - Ζέρβα.

Το γεφύρι της Πλάκας στέκει περήφανο εδώ και 136 χρόνια και έχει πολλά να πει γιατί όπως και ο εθνικός μας ποιητής Σολωμός λέει: «Η πέτρα έχει φωνή και μιλάει».

Το γεφύρι πρέπει να σωθεί.

Σπύρος Ι. Μαντάς*

Ο θρύλος «του γεφυριού της Άρτας» στο θέατρο

Η ΑΝΤΛΗΣΗ ΕΜΠΝΕΥΣΗΣ ΠΟΛΛΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ, σε διεθνές μάλιστα επίπεδο, από τον πλούσιο χώρο του λαϊκού πολιτισμού, αποτέλεσε, τουλάχιστον για συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, κανόνα. Στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες βαλκανικές χώρες, στα πλαίσια αναζήτησης της εθνικής ταυτότητας, από τον προηγούμενο κιόλας αιώνα, ιδίως όμως στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού, αναζητήθηκαν έντονα τέτοιου είδους πηγές, ικανές να τροφοδοτήσουν όλες ανεξαιρέτως τις τέχνες. Φυσικά δεν αποτέλεσε εξαίρεση και η περίπτωση του θεάτρου, για το οποίο έγραψαν -με τέτοια πάντα αφετηρία- γνωστές προσωπικότητες των γραμμάτων μας. Ο Καζαντζάκης, ο Θεοτοκάς, ο Βρεττάκος και άλλοι όπως θα δούμε παρακάτω, συνέθεσαν θεατρικά έργα αξιολογα, εμπνευσμένα από το θρύλο «του γεφυριού της Άρτας», όπως τούτος διεσώθη μέσα από το γνωστό δημοτικό τραγούδι. Πρέπει όμως εδώ να ομολογήσουμε πως τούτα τα δημιουργήματά τους, σχετικά βέβαια με άλλες επιδόσεις τους, παρέμειναν στην αφάνεια, δεν έφτασαν όπως τους έπρεπε στο ευρύ κοινό. Ας θεωρηθεί λοιπόν αυτό το άρθρο -περίληψη εκτενέστερης μελέτης μας- ως μια μικρή συμβολή γνωριμίας με το συγκεκριμένο θεατρικό ρεπερτόριο.

Και πρώτα πρώτα, εισαγωγικά, ας ανατρέξουμε στο θρύλο που μπόρεσε να συγκινήσει, να τροφοδοτήσει τη φαντασία του συγγραφέα για παραπέρα προεκτάσεις, ιδέες και συμβολισμούς.

Είναι γνωστό, πως όποτε στο παρελθόν δυσκολία και ανεξήγητο συνέπεσαν, οδήγησαν σε προλήψεις και δοξασίες παράξενες. Η αντιμετώπιση τότε του όποιου

* Ο Σπύρος Μαντάς γεννήθηκε το 1950 στα Κρέστενα της Ηλείας. Σπούδασε Οικονομία και Πολιτικές Επιστήμες στην Αθήνα και εργάζεται ως καθηγητής στη Μέση Εκπαίδευση. Μελετά συστηματικά και επιτόπια τη λαϊκή τέχνη, τη λαογραφία και στην ιστορία του τόπου μας αλλά της Βαλκανικής Χερσονήσου. Είναι μέλος της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας. Πρόσφατα επισκέφθηκε το χωριό μας, προκειμένου να μελετήσει τους πέτρινους σταυρούς στο κοιμητήρι του Άη Θανάση. Δημοσίευσε τα βιβλία: *Τα ηπειρώτικα γεφύρια*, Αθήνα 1988, *Το γεφύρι και ο Ηπειρώτης*, Αθήνα 1988, γύρισε ένα ντοκυμανταίρ για το ίδιο θέμα ενώ ετοιμάζει βιβλία για τα μακεδονίτικα αρχοντικά και τα καμπαναριά της Επτανήσου.

προβλήματος, η τακτική για τη λύση του, δεν είχε καμία σχέση με τη σύγχρονη πρακτική και μεθοδολογία. Απεναντίας, υπάκουσε σε λογικές, στις οποίες κάποτε ενυπήρξε κι αυτό ακόμα το στοιχείο του τραγικού.

Μάρτης 1916. Στο Δημοτικό Θέατρο της Αθήνας ανεβαίνει «Ο Πρωτομάστορας» των Ν. Καζαντζάκη-Μ. Καλομοίρη.

Κάτι τέτοιο συνέβη στην προσπάθεια θεμελίωσης τεχνικών έργων της εποχής. Η έλλειψη κατάλληλων μέσων, αλλά και γνώσεων, που θα καθιστούσαν ασφαλείς αυτές τις κατασκευές και επομένως οι συχνές αποτυχίες, οδήγησαν στις ανθρωποθυσίες, στην προσφορά δηλαδή της ίδιας της ζωής του πιο «ευγενικού ζώου», του ανθρώπου. Για τον εξευμενισμό του υποτιθέμενου υπαίτιου που τελικά θεοποιήθηκε, απαιτήθηκε τέτοιο μέγεθος θυσίας.

Την ευρεία εξάπλωση αυτής της τραγικής συνήθειας μαρτυρούν μέχρι τις μέρες μας θρύλοι και παραδόσεις απ' όλο τον κόσμο, τελευταία μάλιστα και σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα. Η έρευνα, που σχολιάζοντας ακολουθεί, αποκτά έτσι όλο και περισσότερο ενδιαφέρον. Εμείς όμως θέλουμε να παραμείνουμε στη Βαλκανική, στο χώρο όπου όλα αυτά μπόρεσαν να ειπωθούν μ' ένα τραγούδι. Πρόκειται για μια από τις περίφημες παραλογές -πολύστιχο τραγούδι- με την οποία η αποτρόπαιη πράξη της ανθρωποθυσίας πήρε ποιητική μορφή, απέκτησε φιλολογικό περιεχόμενο, έγινε έργο τέχνης. Και βέβαια το θέατρο εισέπραξε το αναλογούν σε αυτό μερίδιο, με τον κάθε βαλκάνιο δημιουργό, θεατρικό συγγραφέα καλύτερα, να υιοθετεί την παραλλαγή της πατρίδας του. Έχει κι αυτό τη δική του αξία και ομορφιά, πρόκληση για συγκριτική μελέτη.

Το γεφύρι της Άρτας για τους Έλληνες, το μοναστήρι του Αργκές για τους Ρουμάνους, το φρούριο του Ντέβας για τους Ούγγρους -μειονότητα τούτοι στη Ρουμανία, στην περιοχή της Τρανσυλαβανίας- το κάστρο της Σκόδρας για τους Αλβανούς, Μαυροβούνιους και Σέρβους, αλλά και άλλα οικοδομήματα για Βούλγαρους, Πομάκους, Βλάχους, Τσιγγάνους, «χρησιμοποιήθηκαν» για την αφήγηση της θυσίας της γυναίκας του πρωτομάστορα, ή, κάποτε, του άρχοντα χρηματοδότη. Το είδος του κτιρίου και οι άλλες επιμέρους διαφοροποιήσεις στα μοτίβα της πλοκής του τραγουδιού, έγιναν τελικά οι φορείς των ιδιομορφιών κάθε λαού, των συμβολισμών κάθε σύγχρονου αναδημιουργού.

Πρώτος καταπιάστηκε με το θέμα, ο ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας, λογοτέχνης και ο ίδιος, Ηλίας Βουτιερίδης (1874-1941). Το έργο, που από μόνος του ο συγγραφέας το θεωρεί τραγωδία, φέρει ακριβώς τον τίτλο «Το γιοφύρι της Άρτας» και δημοσιεύτηκε το 1905. Αποτελείται από 1493 ανομοιοκατάληκτους, δεκατρισύλλαβους κατά κανόνα, στίχους, με δρώντα πρόσωπα τον πρωτομάστορα Θωμά, τη γυναίκα του Σμαράγδα, τη μητέρα της Χρυσούλα, το ψυχοπαίδι Φλώρο, τους μαστόρους Μαθιό και Πέτρο, τη μάντισσα Δάφνη, δυο γυναίκες και δυο άντρες.

Γενάρης 1952. Στο Σινε-Ορφέας της Άρτας ανεβαίνει «Το Γεφύρι της Άρτας» του Γ. Θεοτοκά.

Την αμέσως επόμενη χρονιά, το 1906, γράφει το δικό του «γεφύρι», με τίτλο τώρα «Το Ανεχτίμητο», ο ανθυπολοχαγός του Πολεμικού Ναυτικού και αξιόλογος στη συνέχεια θεατρικός συγγραφέας Παντελής Χορν (1880-1941). Σε τούτο το δράμα, χωρισμένο σε τρία μέρη, παίζουν, εκφωνώντας λόγο πεζό, ο πρωτομάστορας Α-

ντρέας, η γυναίκα του Φλαντρώ, η μάνα της κυρά-Βασιλική, ένα μαθητούδι, το στοιχειό, μαστόροι, μαθητάδες, νεράιδες και καλλικάντζαροι.

Το 1909, ζώντας στο Παρίσι, με καθαρά δικό του τρόπο συλλαμβάνει και γράφει τη «Θυσία» του, ο νεαρός τότε Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957). Το έργο, τραγωδία σε δύο μέρη και ένα ιντερμέδιο, θα το δημοσιεύσει την αμέσως επόμενη χρονιά (1910) με το ψευδώνυμο Πέτρος Ψηλορείτης, ενώ σύντομα θα το μετονομάσει σε «Πρωτομάστορα». Οι ήρωες, κι εδώ με πεζό λόγο, λιγότεροι όμως αυτή τη φορά, είναι ο πρωτομάστορας, η ερωμένη του Σμαράγδα, ο άρχοντας πατέρας της, η μάνα, ο τραγουδιστής, ο χορός των θεριστάδων και ο χορός των μαστόρων.

Στα 1913, τον «Πρωτομάστορα» του Καζαντζάκη, διατηρώντας τον τίτλο, αρχίζει να διασκευάζει σε λιμπρέτο ο Μανώλης Καλομοίρης (1883-1962), βοηθούμενος από τους φίλους του Μυρτιώτισσα, Ποριώτη και Στεφόπουλο. Τελικά θα συνθέσει μια θαυμάσια όπερα που θα ανεβάσει το 1916 στο δημοτικό Θέατρο της Αθήνας. Η μετέπειτα σκηνική της σταδιοδρομία θα υπάρξει ικανοποιητική, ενώ, έστω με καθυστέρηση, στα 1990, θα ευτυχήσει να εγγραφεί και σε δίσκο με την Κρατική Ορχήστρα της Κινηματογραφίας της Ε.Σ.Σ.Δ. και μαέστρο τον Εμίν Χατσατουριάν.

Τα επόμενα τρία θεατρικά, με το ίδιο πάντα θέμα, είναι ποντιακά στην ατμόσφαιρα έργα, τα δύο και στη διάλεκτο. Πρόκειται για το «Τη Τρίχας το γεφύρι» του δάσκαλου και θεατράνθρωπου Θόδωρου Κανονίδη (1897-;) που πρωτοανεβίστηκε στο Σοχούμ της Αμπχαζίας αρχές της δεκαετίας του 1920 αλλά δεν τυπώθηκε ποτέ, το, πάλι, «Της Τρίχας το γεφύρι» του επίσης δάσκαλου Παναγιώτη Φωτιάδη (1877-1937) που εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1927, και το «Γυναίκα του Πρωτομάστορα» του μεγάλου για τον Πόντο Φίλωνα Κτενίδη (1899-1963) γραμμένο τούτο μετά την κατοχή και δημοσιευμένο στη Ποντιακή Εστία το 1962. Όλα τους κινούνται στο χώρο της ηθογραφίας, το ανέβασμά τους απαιτεί πολυπρόσωπους θιάσους, ενώ μουσική, τραγούδι και χορός αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία τους.

Στο μεταξύ, ο πατέρας του πολύ αργότερα νομπελίστα Γιώργου Σεφέρη, Στέλιος Σεφεριάδης (1873-1951) έχει γράψει στο Μεσοπόλεμο (1933) το δικό του δράμα που φέρει τον τίτλο «Η θυσία της Άρτας». Το έργο, με ομοιοκαταληκτούντες ανά δύο δεκαπεντασύλλαβους στίχους θα τυπωθεί μετά το θάνατό του, το 1956. Πρόσωπα που παίζουν τώρα στη σκηνή είναι ο πρωτομάστορας, πρώτος, δεύτερος και τρίτος μάστορας, πρώτος και δεύτερος εργάτης, ο Γιάννης Θιακογιάννης, ο Παπαδήμος, ένας κάπηλας και τα δυο του παιδιά, τρεις πελάτες, δύο προεστοί, η πρωτομαστόρισσα, μια φωνή, πρώτη, δεύτερη και τρίτη κοπέλλα.

Μέσα στην Κατοχή, το 1942, θα γράψει και θα τυπώσει και τη δική του θεατρική εκδοχή ο Γιώργος Θεοτοκάς (1906-1966). Το δικό του «Το γεφύρι της Άρτας», ένας δραματικός θρύλος σε πέντε εικόνες όπως σημειώνει ο ίδιος, ζωντανεύουν ο πρωτομάστορας, η γυναίκα, η γριά, ο βοηθός, ο λυράρης, η σκιά, ο οδοιπόρος, πρώτη και δεύτερη γειτόνισσα, πρώτος και δεύτερος φύλακας, ένας πολίτης. Να σημειώσουμε

πως πρόκειται για ένα έργο που έχει ανεβαστεί αρκετές φορές στην πατρίδα του μύθου, στην Άρτα, από ερασιτεχνικούς τοπικούς θιάσους.

...
*Μάστοροι μη δουλεύετε, μη πολυταρανήστε,
 δίχως να βάλεις άνθρωπο γεφύρι δε στεργιώνει,
 μηδέ τούρκον, μηδέ ρουμιόν μηδέ κανά διαβάτη
 παρά του πρωτομάστορα του Γιώργη τη γυναίκα...*

*Ελληνική παραλλαγή του θρύλου
 Στη φωτογραφία το γεφύρι της Άρτας το 1905.*

Στη συνέχεια, και αφού μεσολαβήσει το 1957, εντελώς αθόρυβα ένα μονόπρακτο του Γιώργη Δρόση (1907-;), απλή μεταφορά στη σκηνή του τραγουδιού, φτάνουμε στα 1963, χρονιά που ο Νικηφόρος Βρεττάκος (1911-1991) θα καταθέσει και τη δική του βαρύνουσα άποψη για το θέμα. Τούτου «Της Άρτας το γιοφύρι», όπως μας εκμυστηρεύτηκε λίγο πριν το θάνατό του ο ίδιος, γράφτηκε μετά από παραγγελία του Μάνου Κατράκη για τις ανάγκες του τότε Λαϊκού Θεάτρου του, πρόθεση όμως για ανέβασμα που δεν υλοποιήθηκε ποτέ. Στου Βρεττάκου το έργο παίζουν πρόσωπα πολλά: ο πρωτομάστορας, ο Θειακογιάννης, ο προεστός, η κόρη του Κρινιώ, οι βοηθοί μαστρο-Πέτρος και μαστρο-Κωνσταντής, τα μαστροόπουλα Μίλιος και Ζαχαρίας, η κυρα-Δήμαινα, δυο Τούρκοι, ο αγάς, ο μαστρο-Πανάγος κι ο μαστρο-Βαγγέλης, η γριά Βασιλική, ο γερο-Καλαθούνας, η Δέσπω κι η Βγενιώ, Α και Β μάστορας, Α, Β και Γ μάνα, χτίστες, μάστοροι, οργανοπαίχτες, λαός.

Η πιο πρόσφατη, ίσως όμως όχι και η τελευταία, αναφορά στο θέμα, είναι εκείνη του 1972 του Κερκυραίου λαϊκού συνθέτη Σπύρου Σαμοΐλη. Συνέθεσε τούτος αρχικά, σε στίχους Νίκου Πανδή, ένα κύκλο τραγουδιών κάτω από το γενικό τίτλο «Του γιοφυριού της Άρτας», που τραγουδήσαν στο θέατρο Μπροντγουαίη, αλλά και σε περιοδείες ανά την Ελλάδα, γνωστοί καλλιτέχνες ερμηνευτές. Γρήγορα όμως το έργο πήρε τη μορφή λαϊκής όπερας, που, μάλιστα, ανέβηκε και στο Ηρώδειο τον Μάη του 1977, με πρωτοβουλία του Θεατρικού Τμήματος του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Συμμετείχαν πολλοί φοιτητές, 35μελής συμφωνική και 30μελής λαϊκή ορχήστρες και μεγάλη χορωδία.

Κι εδώ τελειώνει η σύντομη αναφορά μας στην ελληνική θεατρική δημιουργία με αφορμή το θρύλο του γεφυριού της Άρτας. Υπάρχει βέβαια α-

νάλογο ιστορικό και στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο, από τον οποίο όμως θα αντλήσουμε, εντελώς δειγματοληπτικά, μονάχα δύο περιπτώσεις.

Η πρώτη έρχεται από τη Βουλγαρία, με αφορμή ένα έργο που έγραψε στα 1899 ο σημαντικός για τη χώρα του συγγραφέας Πέτκο Τοντόροβ (1879-1926). Έχοντας τίτλο «Ζιντάρι», δηλαδή «Οι Χτίστες», ο γνωστός μας μύθος αναβιώνει εδώ πολύ παραστατικά μέσα από μια ενδιαφέρουσα, τοπική βέβαια, παραλλαγή - χτίσιμο εκκλησίας. Ερμηνεύουν η Ράντα, ο Χρήστο, ο Ντόντσο, ο προεστός του χωριού γερο-Μίλκο, ο πρωτομάστορας Μπράινο και οι μαστόροι Ιβάν, Ντράγκαν, Μίχο, Στόικο και Γιώργη.

Το άλλο, δεύτερο, βαλκανικό έργο είναι ρουμάνικο. Το έγραψε στα 1927 ο εξπρεσιονιστής θεατρικός συγγραφέας Λούτσιαν Μπλάγκα (1895-1961), βάζοντάς του σαν τίτλο το όνομα του πρωτομάστορα των ρουμανικών παραλλαγών. «Mesterul Manole»,

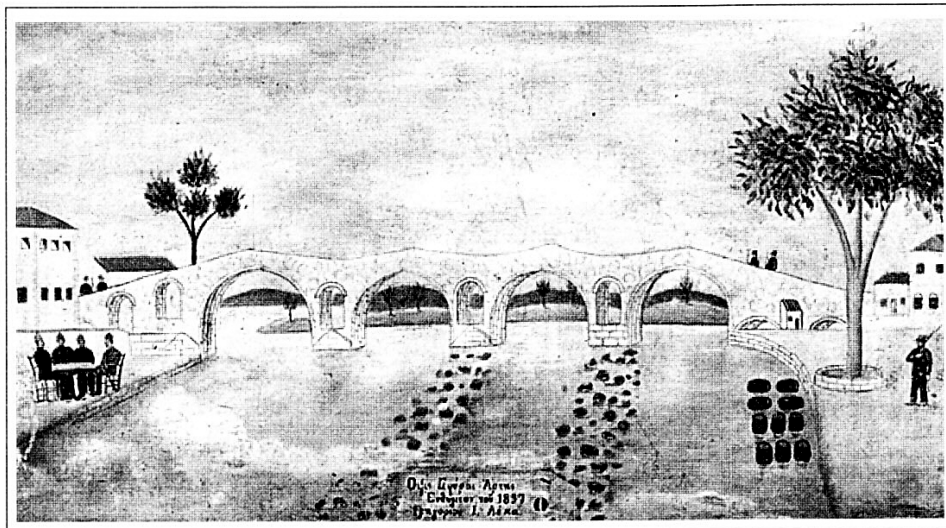

...
 'Όποια γυναίκα ερθεί, μέσ'το γιαπί πατήσει,
 με το καλό τη δένουμε, με τη φωτιά τη καίμε,
 ρίχνουμε και τη στάχτη της στ' ασβέστη για να λιώσει
 τότε στον Ντέβα όρθιο κάστρο θε'να στεργιώσει.
 Ουγγρική παραλλαγή του θρύλου
 Στη φωτογραφία ανάγλυφη πλάκα απεικονίζουσα
 την πλοκή του τραγουδιού.

δηλαδή «Μαστρο-Μανώλης», που στην περίπτωση αυτή προσπαθεί να στεργιώσει μοναστήρι, αυτό του Άργεες. Δρώντα εδώ πρόσωπα είναι ο βοεβόδας, ο Μανώλης, η Μίρα, ο γερο-Βογκουμίλ, ο Γκάμαν, εννιά μαστόροι και άλλοι.

Συμπερασματικά τώρα: εκείνο που ιδιαίτερα χαρακτηρίζει τη θεατρική παραγωγή που μόλις παρακολουθήσαμε, είναι όχι αυτό καθ' εαυτό το γεγονός της έμπνευσής της από ένα λαϊκό θρύλο -υπάρχει σημαντικό προηγούμενο, όπως δηλώσαμε- αλλά ο απροσδόκητα μεγάλος αριθμός έργων που ο συγκεκριμένος θρύλος μπόρεσε να γονιμοποιήσει. Αυτό, αν μη τι άλλο, μαρτυρεί τη μεγάλη ευελιξία του θρύλου της ανθρωποθυσίας για υποκειμενική μεταχείριση, για φόρτιση με λεπτούς συμβολισμούς, για διαφορετικές γενικά προσεγγίσεις, ιδιότητες που αρκετοί δημιουργοί-συγγραφείς έσπευσαν να εκμεταλλευτούν. Βέβαια το πού ο καθένας τελικά το πήγε, εξαρτάται από την εποχή και την πρόθεση, αν θέλετε το ταλέντο, του καθενός τους.

Και κάτι ακόμη: απεδείχθη για άλλη μια φορά η επιδεξιότητα της λαϊκής ψυχής στην αφομοίωση και μεταχείριση μεγάλων ιδεών τουλάχιστον ισότιμα της όποιας λόγιας. Γιατί ο μύθος της ανθρωποθυσίας σε λαϊκό επίπεδο δεν είναι βέβαια πρωτογενής. Τον βρίσκουμε στον Ευριπίδη και τη θυσία της Ιφιγένειάς του, στην Παλαιά Διαθήκη με τη θυσία του Ισαάκ από τον πατέρα του, στον απλό άνθρωπο που σοφά μετέπλασε σε ό,τι με το τραγούδι διηγήθη, για να ξαναπαραδοθεί, στην περίπτωση μας, στη λόγια σκέψη για ακόμα παραπέρα επεξεργασία.

Νίκος Β. Καρατζένης

Στερφάρης το καταχείμωνο στα χειμαδιά της Βόνιτσας

ΜΙΑ ΛΙΟΧΑΡΗ ΜΑ ΠΑΓΩΜΕΝΗ ΜΕΡΑ ΤΟΥ ΓΕΝΑΡΗ του 1997 την πέρασα στον Άγιο Κων/νο Βόνιτσας βόσκοντας τα στέρφα των Κώστα και Βάιου Νάκα, τσελιγκάδων από το Ματσούκι των Τζουμέρκων. Μόλις "βάρ(ι)σ(ι) ου ήλιους", αφού πήρα τη μακριά φλώρα κάπα μου, κρέμασα στον ώμο τον τρουβά με το προσφάι και το παγούρι με το νερό, απόλυσα το στερφοκόπαδο από το γρέκι και το όρμωσα κατά τις "Ορνίτσες", μια θεόρατη ψηλόραχη που δεσπάζει στα χειμαδιά της Βόνιτσας και συναγωνίζεται στο ύψος τον "Περγαντή", ένα από τα ψηλότερα βουνά της Ακαρνανίας.

Τα στέρφα ήταν καμιά διακοσιατριανταπενταριά (235). Σαραντατέσσερα ήταν τα κριάρια, βαρβάτα και γκεσέμια, πέντε τα τραϊιά τα μουνούχια. Μας ακολουθούσε και ο Κουταβούλης, ένα κάλεσιο κολοβό τζοπανόσκυλο, που είδα κι έπαθα να το μερώσω να με ανεχτεί στο στερφοκόπαδο απ' το οποίο δεν "ξεκολλαεί" μέρα-νύχτα. Ο Κουταβούλης, γνήσιος Μολοσσός από τα χρόνια του Πύρρου, έχει ένα κεφάλι σαν αρκούδι, τα δόντια του είναι τεράστια, τα φρύδια του μεγάλα και σμιχτά, η κάθε πατούσα του είναι χωρίς υπερβολή μια γροθιά, η τρίχα του λάμπει από την γεροσύνη, το αλύχτημά του είναι βραχνό και κοφτό, που αν τ' ακούσει κάποιος ξαφνικά, παγώνει το αίμα του.

"Τίναξαν απάν" τα πρόβατα κι έζωσαν ένα ασφακερό πλάι από τον πάτο ως την κορφή, σκόρπισαν μέσα στις τούφες κι "άρπαζαν" χοντροχόρτι. Τα τραϊιά "καβαλάρωναν" στις αγριλιές και ροκανούσαν βλαστάρια. Προχωρούσα αγάλια-αγάλια στο αριστερό φτερό του κοπαδιού, σιουρώντας μέσα-μέσα να με συνηθίσουν γιατί προηγούσαν, όταν μ' έβλεπαν ξαφνικά με την άσπρη κάπα μου.

Καθώς ψήλωσαν στο πλάι τα πρόβατα, στο φτερό που ήμουνα, καμιά "κοσαριά" φυλάχτηκαν κάπως και μαζεύτηκαν "τούμπα", ενώ μια πρατίνα "γριβουκάτσινα" έτρεχε σαν αλαφιασμένη. Ζύγωσα στο σημείο εκείνο και με την μακριά κλιτσάρα, που μου έφτιαξε ο Βάιος, την τσάκωσα· διαπίστωσα πως "είχε βρακωθεί", δηλαδή ένα μικρό παλιούρι είχε σκαλώσει στην ουρά και στο μαστάρι της και την ενοχλούσε· έτρεχε λοιπόν προσπαθώντας να το ξεφορτωθεί μα το είχε μπλέξει ακόμα πιο σφιχτά στα μαλλιά της. Τη λύτρωσα από το περιττό φορτίο και την απόλυσα ενώ στα χέρια μου έμεινε η μυρωδιά της σαριάς, της προβατίλας, που ξυπνούσε μέσα μου θύμησες παλιές, κατακαθισμένες στις ρεματιές της μνήμης μου.

Κατά το κολατσιό το κοπάδι πετάχτηκε στα μισά περίπου της ψηλόραχης, όπου ένα

ζωνάρι με τσιουγκάνια, κοντοπούρναρα και αγριλίδια, φράζει κυριολεκτικά τον τόπο. Εκεί τα στέρφα "γρადώθηκαν" και δεν είχαν πρόθεση "να σπάσουν" και να βγουν κατάραχα· ήταν φανερό πως ήθελαν βόηθιο. Δίχως άργητα, "σαλάησα" τα τραιά και τα τρία κριάρια με τα κουδούνια, που πετάχτηκαν θαρρετά μπροστά από το κοπάδι· τα στέρφα αράδιαζαν ένα-ένα στο στενό μονοπάτι. Βρήκα λοιπόν την ευκαιρία, έτσι που περνούσαν αρμαθιασμένα, να σκαλώσω σ' ένα τσιουγκάνι και να τα "πάρω ένα μέτρο".

Ο Ν. Καρατζένης με τον «Καπετάνιο» του κοπαδιού και τους δύο μνηστήρες της εξουσίας. Απρίλης 1994

Την ώρα που μετρούσα, βλέπω μια πρατίνα βακροκάλεσια από 3-4 αρνιά, "να βγάξει βρωμιές από τη γέννα της" και στη στιγμή να "πετάει ένα απόρρο(ι)μα", ένα αμάλλιαγο έμβρυο – υπολόγισα πως κανονικά θα γεννούσε το Μάρτη. "Την λυκοσκισμένη, συλλογίστηκα, θα μείνει ολόστερη για φέτος". Τότε θυμήθηκα τα λόγια του πατέρα μου, που είχε πει το 1974 στην ψηλόραχη της Χρυσοβίτσας για μια τσιούλα λάια στερφοπρατίνα που απόρριξε: "Κάλλιο να ψοφήσ(ει) παρά ν' απορριξ(ει) στο έτοιμο για γέννο". Είχε δίκιο γιατί η χρονιά εκείνη δε θ' άφηνε κανένα διάφορο στο τζιομπάνο, ο οποίος ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει το λιβαδιάτικο γι' αυτήν.

Στη ράχη στις "Ορνίτσες" που βγήκαμε, τα στέρφα κι εγώ, υπάρχει μια απλωτοπιά, σ' ένα μικρό οροπέδιο, γύρω στα διακόσια στρέμματα, που τη ζώνει ολόγυρα μια

καψάλα. Τα πρόβατα άνοιξαν από τη μια ως την άλλη άκρη της λάκκας και "στούμπαν" το παστροκό χορταράκι. Κάτασπρα καθώς ήταν τα στερφόπρατα σαν το χιόνι, με τα μακριά μαλλιά τους χλιοπλυμένα απο τις βροχές του χειμώνα, φάνταζαν ολόλευκα περιστέρια απλωμένα σ' ολάκερο το γκριζοπράσινο Γενναριάτικο τοπίο.

Άφησα λοιπόν τη στερφοκοπή να βοσκάει "λαρωμένη" πέρα-πέρα στο όμορφο σιάδι και πήρα τον ανήφορο να πεταχτώ κατάκορφα στις "Ορνίτσες", καμιά πεντακοσαριά μέτρα ψηλότερα από το κοπάδι· είχα μιαν ανάλαφρη διάθεση, σχεδόν πετούσα, καθώς ξεπηδούσαν από μέσα μου παλιά βιώματα με τα πρόβατα και με πλημμύρισαν ζωντανές οι εικόνες από τα στερφοτόπια του Αγράμπελου, της Χρυσοβίτσας, του Μαχαλά Ξηρομέρου και του Γραμμένου Ιωαννίνων, που "γκιζέραγα" με τα στέρφα στα μαθητικά και φοιτητικά μου χρόνια, γιατί ο αδελφός μου ο Σπύρος είχε κατ' αποκλειστικότητα το φύλαμα των γαλάριων, σαν πολύπειρος και "ιδιότροπος" πρατάρης που ήταν και δε "βασίζονταν" σε κανέναν άλλον ότι θα καλοβοσκήσει τα γαλάρια, που έδιναν και το περισσότερο σόδεμα με το γάλα τους.

Αυτή η ανοδική πορεία μου προς την κορφή, ήταν δίχως άλλο ανορθωτική, λυτρωτική. Καθώς ανέβαινα "λίγο ψηλότερα", ένιωθα μέσα μου την ψυχή 'μου να φτεροκοπά, να ψηλώνει, ν' απογειώνεται. Όταν σκαρφάλωσα κατάραχα κι αγνάντευα πια την πλάση γύρω μου και πέρα όσο έφτανε το μάτι μου, βρέθηκα σ' άλλους κόσμους, ποιητικούς, φερμένους από την αιωνιότητα. Είχα την αίσθηση πως κάποιες άόρατες δυνάμεις αφαίρεσαν από γύρω μου όλα τα καθημερινά και συνηθισμένα και μ' έφεραν σ' ένα κόσμο αρχέγονο, μακρινό, φανταστικό.

Μπροστά μου στον κάμπο του Αγίου Κωνσταντίνου έβλεπα τα γαλαριοκόπαδα να βόσκουν ανέμελα στα χλοϊσμένα γρασίδια και τους πραταραίους τυλιγμένους στα χοντροκάπια τους να τ' αγναντεύουν και να κουβεντιάζουν όρθιοι στα σύνορα. Αντικρύζοντας τα χειμαδιά της Σκράπειας, του Βλισιδιού, του Αϊ Γιάννη, της Αμούσας, της Λάμιας, έβλεπα με την φαντασία μου τα κονάκια, τα μαντριά και τα κοπάδια των τσελιγκάδων του χωριού μου, Λιαναίων, Γκουβαίων, Σιαπλουραίων, Τσιλιγιανναίων, Καρατζεναίων, που χρόνια και χρόνια ξεχειμάζαν στα μέρη εκείνα.

Η Λευκάδα στο βάθος, τυλιγμένη σε μιαν ανάερη καταχνιά, μου θύμισε τις ατέλειωτες διηγήσεις του πατέρα μου για τα περίφημα "κρασουπλειά" της, που το γλυκόπιτο κρασί τους καταλάγιαζε για λίγο τις έγνοιες των αποσταμένων νομάδων κτηνοτρόφων τις μακρινές χειμωνιάτικες νύχτες στ' αχυροσκέπαστα και λυχνοφώτιστα καλύβια τους. Κάποια στιγμή έστρεψα το βλέμμα μου προς το βορρά. Τα Τζουμέρκα και η Πίνδος με τις κατάλευκες φορεσιές τους, φάνταζαν οπτασίες μακρινές στο βάθος του κόσμου. Θεόρατα, ασάλευτα, βουβά, υπομένουν μ' εγκαρτέρηση το βαρύ χειμώνα και προσμένουν με λαχτάρα "να πάρει ο Μάης δώδεκα κι ο Απρίλης δεκαπέντε", να γυρίσουν τα κοπάδια των νομάδων στους κόρφους και στις κορφές τους.

Των κουδουνιών το ασίγαστο αχολόι, των προβατιών τα βελάσματα, των ξεφτεριών τα ζυγιάσματα, των κορακιών οι στριγγιές κραξιές, του αέρα τα σφυρίγματα, τα

χιόνια του Περγαντή, τα τρεμάμενα νερά της λιμνούλας Βουλκαριάς, τα βράχια, η χειμωνιάτικη εικόνα του τοπίου, οι φυσικές μυρωδιές από τα δέντρα, το χώμα, τα πρόβατα και τα χορτάρια, με αφομοίωσαν κυριολεκτικά. Ένωθα και ο ίδιος στοιχείο της φύσης, αυτής της αιώνιας πηγής ζωής. Οι πολιτείες Πρέβεζα, Λευκάδα, Βόνιτσα, φάνταζαν στην σκέψη μου μικρές, ασήμαντες κι αχρείαστες μπροστά στην αφτιασίδωτη ομορφιά της πλάσης.

Ο Ν. Καρατζένης ανάμεσα στα 530 πρόβατα των Νακαίων τσελιγκάδων. Μάης 1996.

Κι ενώ ήμουν ολοκληρωτικά δοσμένος στο σειρηνικό κάλλος των εικόνων και χαμένος στην απεραντοσύνη των διαλογισμών, βλέπω ένα κοπάδι από αγριόχηνες ν' αργοπετάει σ' ένα αυτοσχέδιο σχηματισμό με κατεύθυνση την θάλασσα της Βόνιτσας. Ο φτεροσάλαγός τους, η γοητεία του ύψους, η χάρη των κινήσεών τους, γέννησαν μέσα μου την αίσθηση του ανήμπορου και τη δίψα της ψυχής μου για πετάγματα αλαργινά... Αθέλητα τα χείλη μου τραγούδησαν τον αιώνιο πόθο του ανθρώπου:

*Πουλιά μου διαβατάρικα που στα ψηλά πετάτε...
στ' ανάλαφρά σας τα φτερά για πάρτε με κι εμένα...*

Ο ήλιος είχε φτάσει πια στο μεσουράνημά του· κατηφόρισα αργά-αργά για το κοπάδι. Έφτασα κι έπιασα ένα απόγωνα κι αγναντερό προσήλιο στο φτερό του· ένα παγωμένο αεράκι που ερχόταν με ορμή από τον ασπρισμένο Περγαντή δε μ' άφηνε "να πετάξω την κάπα". Μάζεψα μιαν αγκαλιά χερόξυλα πουρναρίσια από την καψάλα κι έβαλα φωτιά να ζεσταθώ και να πυρώσω το ψωμί. Οι γαλάζιες ξεγνοιασιές του

καπνού ανέβαιναν τρεκλίζοντας μεσούρανα μέσα στο καταχείμωνο κι οι σταχταλήθρες από τις ασφάκες και τις πουρναρίσιες κλάρες, χόρευαν σαν τις νυφάδες του χιονιού. Ροκάνισα δυο-τρεις πυρομάδες με τυρί που το είχε κάμει "λύσσα" στο αλάτι ο φίλος μου ο Βάιος κι άδειασα το παγούρι με το νερό, να ξεδιψάσω.

Καθώς ήμουν τυλιγμένος με την άσπρη θεόρατη κάπα μου, ακουμπισμένος σε μια πουρναρίσια τούφα παραφωτιά και με ζέσταινε ο ήλιος κι η καρνήθρα που ήταν κατακόκκινη πια, με πήρε ο ύπνος. Τί ύπνος ήταν εκείνος! Γλυκός, ανάλαφρος, μελωδικός, άκουγα πεντακάθαρα τα τρία κριαροκούδουνα, τα μισοκούδουνα από τις στέρφες, τα λιανοκούδουνα από τις ζγουρούλες και ταξίδευα σε στερφοτόπια ασφακερά, σε λαγκαδιές και κοντοραχούλες...

Ο Κώστας Νάκος και ο Ν. Καρατζένης με τα στερφοκρίαρα στον Άγ. Κων/νο Βόνιτσας. Απρίλης 1995.

Μια παρατεταμένη όμως βουή από ποδοβολητό προβατιών, από γρήγορο και ασταμάτητο βρονταριό κουδουνιών κι άγριο ουρλιαχτό σκυλιών μ' έκαναν να πεταχτώ από τον ύπνο. Τα πρόβατα είχαν πάρει αλλόκοτο πρόγγο, λάκισαν αλαφιασμένα και σκαπέτησαν στο πλάι, μαζεύτηκαν κουβάρι μισοπλαής στην Καψάλα, φυσομανούσαν κι αγνάντευαν προς τη μέση της λάκκας. Πήρα βιαστικά την κλίτσα μου κι "έκοψα πέρα" βάζοντας τα σιουρτά και τα χουγιατά να τους "δώσω χαμπέρι" πως ήμουν μαζί τους, μπας και θαρρέψουν. Όπως έτρεχα βιαστικός, ένα "τσαρπάλι" μου άρπαξε το παντελόνι και κάλτσα κοντά στο κότσι και "τα' καμι τσιφτέκια". Δεν έδωσα σημασία, διάβαινα σφαίρα για το κοπάδι.

Αμέσως διαπίστωσα γιατί θροϊστήκαν τα στέρφα. Ο Κουταβούλης, ο ακοίμητος

φύλακάς τους, είχε αρπαχτεί μ' ένα ζαγάρι κάποιου κυνηγού που ανύποπτο είχε ζυγώσει το κοπάδι και κυλιούνταν μέσα στο σιάδι "πάαινε το σκούξιμο κι οι δαγκωνιές γαζέπ(ι)".

Όσπου να φτάσω στο σημείο εκείνο, "είχε τσακώσει" το σκυλάκι από το λαιμό κι ήταν αποφασισμένος να το "ξεκάμει". Τον "χούιαξα" δυο-τρεις φορές, από μακριά βέβαια, δεν τολμούσα να πλησιάσω από φόβο μήπως "χυθεί" και σε μένα· τελικά το γλύτωσα το σκυλάκι από τα δόντια και τα νύχια του, που τρομοκρατημένο έβαλε κυριολεκτικά την ουρά κάτω από τα σκέλια του κι έφυγε δειλά-δειλά.

Πλησίασα σιγά-σιγά τα στερφόπρατα που είχαν θαρρέψει πια, άνοιξαν κάπως στο ανάραχο, μα δε βοσκούσαν, στέκονταν και με κοίταζαν· πετάχτηκαν μπροστά-μπροστά τα κριάρια, περήφανα, γεμάτα αυτοπεποίθηση για την δωρική λεβεντιά τους, τη βουνίσια αρχοντιά τους, με υψωμένα τα κεφάλια τους σαν αφηνιασμένα άλογα, έτοιμα για την όποια αναμέτρηση.

Έχω γυρίσει σχεδόν όλα τα στανοτόπια των νομάδων των Τζουμέρκων· μου έκαναν εντύπωση τα καλοταϊσμένα και φροντισμένα πρόβατά τους, θαύμασα τα "σοϊλίτικα" κριάρια τους, μα τα κριάρια του Κώστα και του Βάιου Νάκα έχουν κάτι μοναδικό που τα ξεχωρίζει από τα κριάρια των άλλων προταραίων. Όλα τα κριάρια τους έχουν κερατωσιές άκοπες και στριφτές δυο και τρεις φορές· σιούτο κριάρι δεν υπάρχει ανάμεσά τους. Η αειτία ματιά τους, η αλογίσια περπατησιά τους, τα μακριά μαλλιά τους, η παντοτινά πειστωμένη θωριά τους, η ατιθάσευτη αγρεμάρα τους, η σβελτάδα τους κι ο μεγάλος αριθμός τους δίνουν αυτήν την ξεχωριστή φυσιογνωμία τους.

Ο Βάιος Νάκας είναι ίσως ο μοναδικός τσέλιγκας της Ηπείρου που κρατάει συνειδητά αδιάσπαστη την πανάρχαιη αλυσίδα του νομαδισμού, που ξεκινάει από τα κοπάδια του ομηρικού Οδυσσέα, του Ησίοδου, του Θεόκριτου, των μακρινών προγόνων μας των Αθαμάνων, γιατί διαλέγει τα αρσενικά του κοπαδιού του με αγάπη και πάθος για την πρωτόγονη ομορφιά, φροντίζοντας να υπάρχουν στο κοπάδι του όλες οι ράτσες των κριαριών, πηγαίνοντας κόντρα στο ρεύμα των καιρών που θέλει ισοπεδωτικά ίδιο και ομοιόμορφο τον πληθυσμό του κοπαδιού στο όνομα της απόδοσης και μόνο, πρακτική που καταργεί την ποικιλία, την πρωτόγονη αίσθηση της βουκολικής ζωής.

Αξίζει να τονισθεί και η βαθιά σχέση που συνδέει το Βάιο με τα κριάρια του. Ποτέ δεν τα σκοτώνει, ακόμη κι όταν γεράσουν, ούτε τα παραδίνει στον χασάπη, αλλά τα γηροκομάει και τ' αφήνει να τελειώσουν τη ζωή τους ειρηνικά μέσα στο κοπάδι. Έμεινα για κάμποση ώρα να καμαρώνω τα κριαρομάνια του Βάιου, τ' άγρια θρέμματα του βουνού και του λόγγου. Με κοίταζαν κι αυτά με μια αλαζονική, θαρρείς, μεγαλοπρέπεια, που πήγαζε από την αρρενωπή αψιάδα τους, το ρωμαλέο παρουσιαστικό τους, την ορεισίβια ανατροφή τους. Τις στιγμές εκείνες στην σκέψη μου γεννιούνταν κάποιοι σίχοι, που αργότερα αποτέλεσαν τη μαγιά για το παρακάτω ποίημα:

*"Του Ματσουκιού ο τσέλιγκας, ο Βάϊος ο Νάκας,
 που τα πολλά κριάρια του γκεσέμια και βαρβάτα
 κάλεσια, βάκρα, κέφαλα, μπέλλα και μαυρομάτ(ι)κα
 κάτσινα, λάια, παρδαλά, μπούτσ(ι)κα και καραμάν(ι)κα
 είν' όμορφα και λεύτερα σαν τους αετούς της Πίνδου,
 έχουν τα κέρατ' άκοπα και στριφογυρισμένα
 και τα μαλλιιά τους μακριά να πέφτουν ως τα νύχια·
 είν' τα κορμιά τους κάτασπρα απ' τις μπόρες ξεπλυμένα
 η περπατ(η)σιιά τους ειν' γοργή, τραχιά η βελαξιά τους
 κι όπως του γερακιού η θωριά ειν' κοφτερή η ματιά τους.
 Όλο το χρόνο ξώμαντρα, γρεκιάζουν σε τσιουγκάνια,
 βόσκουν σε τόπια ασφακερά, σε αγριλιές σταλίζουν,
 πίνουν νερό από ξερβά, λιάζονται στα προσήλια,
 σε γρούσπες ξαποσταίνουνε, σε λάκκους κουτριούνται
 σε πουρναριών απόμπηξες ξύνουν τα κέρατά τους,
 στον πρόγγο και στο θρόϊσμα φράχτες δεν τα κρατάνε
 φυσομανούν σαν άλογα, αν τα ζυγώσει ξένος,
 σαν τα ξεφτέρια ρίχνονται την ώρα του μαρκάλου.
 Τα καμαρώνει ο τσέλιγκας και χαίρεται η καρδιά του."*

Τσάκισε όμως η μέρα, δειλίνιασε για τα καλά: σιούρησα και σαλάησα το στερφοκόπαδο να πάρει το δρόμο του γυρισμού για τη στάνη. Σαν έκαμαν τον κατήφορο τα πρόβατα κι έπεσαν στο σιάδι, αρχινάν το χορό και το παιγνίδι οι μπλιόρες κι οι ζυγούρες, ξεγελιούνται τα κριάρια, οι στέρφες και παρακοντά κι οι όψιμες πρατίνες που άρχιζαν πια να βαραίνουν απ' την "γκαστριά" και βάνουν όλα μαζί το χορό, το βελατό και τον πρόγγο ώσπου έφτασαν στην άλλη άκρη της λάκκας, κοντά στο σύρμα, έτοιμα να ρούσουν.

Νια και γερά καθώς ήταν τα ζγουρόστερφα και τα κριάρια, ανέμελα για αρνιά και άρμεγμα, όπως τα γαλάρια, χόρευαν και πηδούσαν, φυσομανούσαν κι αγρίευαν. Την ώρα που έτρεχαν, τα τρία γερότερα βαρβάτα του κοπαδιού, ο πρωτοκαπετάνιος και οι δυο αξιότεροι υποψήφιοι της αρχηγίας του κοπαδιού, έριξαν πέντε-έξι κουτρισιές μεταξύ τους, μούγκρισαν απειλητικά μα δεν είχαν θυμό να βαρεθούν για τα καλά, ο μάρκαλος αργούσε ακόμα. Πάντως "ανάπιασαν τα προζύμια" για το μεγάλο τσακωμό, ο οποίος θα αναδείξει τον αρχηγό του κοπαδιού κατά τον Απρίλη μήνα.

Ενώ λοιπόν τα στέρφα χαίρονταν και χοροπηδούσαν ξέγνοιαστα, μια πρατίνα κρούτα παρδαλή, μια χαϊδιάρια στειροπούλα μ' ένα κουδουνάκι, έμεινε "παρακοντά", δε "σπάραγε" από τον τόπο της γιατί το αριστερό μπροστινό της πόδι το "είχε ρόκα" δηλαδή το κρατούσε στον αέρα γιατί δεν μπορούσε να το πατήσει από τον πόνο. Στην όψη της ήταν ζωγραφισμένο το παράπονο, που "κατάντησε" ανήμπορη ν' ακολουθήσει το κοπάδι. Της είχε μείνει όμως κάτι από την περήφανη αγριάδα της γιατί έτρεχε "του

ριχτού" με τα τρία να μην την πιάσω, ώσπου απόστασε και παραδόθηκε. Είχε πιαστεί φαίνεται σε κάποια γράδα στο μεγάλο πρόγγο του κοπαδιού από το σκυλοκαυγά. Τη λυπήθηκα, αλλά δεν ανησύχησα γιατί ήξερα πως ο πολύξερος Βάιος θα της έδενε το σπασμένο πόδι με δύο παιδιά, δηλαδή δυο σκαλοκομμένες σανίδες, θα της έβαζε το πόδι σ' έναν αυτοσχέδιο "νάρθηκα", σωτήρια τζιομπάνικη επινόηση, και η κρούτα παρδαλή σε δεκαπέντε μέρες θα πατούσε ξανά το πόδι της αφού θα είχε πιάσει.

Ο Βάιος Νάκος και ο Ν. Καρατζένης κρέμασαν τα κριαροκούδωνα στα περήφανα γκεσέμια. Απρίλης 1995.

Τα χρειάστηκα για τα καλά να τη σηκώσω "από καταή" και να τη "σκάσω στο ώμο" μου γιατί ήταν ατάραγη σαν νια και καλοταϊσμένη πρατίνα. Τελικά την έφερα στο κοπάδι. Πήρα την κάπα μου από τ' ανάραχο, σαλάησα κανά δυο φορές τα πρόβατα να κινήσουν· αμέσως μπήκαν μπροστά τραϊιά, κριάρια και γκεσέμια και στη στιγμή τα στέρφα "χτύπησαν" τον κατήφορο· δίχως άργητα έρουσαν στο σύρμα, ρίπ(η)σαν στο ασφακερό, χώνεψαν μέσα στις τούφες και στα τσιουγκάνια κι έπεσαν σ' ένα ξάριο, πιο πάνω από την σάνη. "Γκύλ(η)σαν κανιά ώρα" βόσκοντας το λιγοστό χορτάρι της λακούλας.

Τα καραούλιζα από τα τσιουγκάνια, είχα την αίσθηση πως δεν είχα φύγει ποτέ από τα πρόβατα, πως εξακολουθώ να είμαι ο στερφάρης της οικογένειάς μου, πως τα είκοσι χρόνια που μεσολάβησαν από το 1977 που "ξεστάνισαμε" ήταν ένα όνειρο. Όπως αγνάντευα από το καραούλι τα στέρφα, καλοβοσκησμένα, ζωηρά και κατάλευκα, με συνεπήρε η ανείπωτη γλύκα της στιγμής κι άρχισα να ψιλοτραγουδώ το

τραγουδι που χορεύουν στους γάμους και στα πανηγύρια οι πονεμένοι προταραίοι των Τζουμέρκων:

*Τα πή, βλάχα μ', τα πήρανε τα πρόβατα
τα πήρανε και πάνε, βλάχα μ' δε μας ρωτάνε
κι ο πι βλάχα μ' κι ο πιστικός τ' αγνάντευε
από ψηλή ραχούλα, βλάχα μ', τσελιγκοπούλα...*

Ο ήλιος ήθελε καμιά οργυιά ακόμα να κάτσει στα Λευκαδίτικα βουνά. Το λιποθυμισμένο φως του χάιδευε απαλά τα μακρινά προσήλια και τις ολόλευκες κορφές του Περγαντή. Φορτώθηκα και πάλι την κρούτα παρδαλή κι έκοψα "μπηχτιά" στον κατήφορο. Τράβηξα όμως "χ(ει)μώνα δυνατό" να την κατεβάσω στη λακκούλα γιατί το πλάι ήταν τσακιστό, τα πόδια μου δε με κρατούσαν γερά από το φορτιό και επιπλέον με δυσκόλευε και η μακριά κάπα μου, που σχεδόν "την είχα σβάρα".

Έσμιγε πια η μέρα με τη νύχτα, τα στέρφα όρμωσαν για το γρέκι τους. Θα κοιμούνταν ξώμαντρα, σ' ένα πλαερό στραγγερό γυροβόλι, φραγμένο με κλάρες πουρναρίσιες και παλιούρια, με στρώμα την παγωμένη γη και σκέπη το Γενναριάτικο ουρανό. Έτσι κοιμούνται ολοχρονίς τα στέρφα του Βάιου γιατί είναι από "γενν(η)τάτα" συνηθισμένα στην πρωτόγονη νομαδική ζωή. Τάισα τον Κουταβούλη μισή κουλούρα ψωμί, απ' τον τρουβά που 'χα κρεμάσει την αυγή σε μια αγριλιά κι άφηνα τα στερφοκρίαρα που μ' έκαναν να ξαναζήσω αλλοτινούς καιρούς και γλυκόπικρες συγκινήσεις.

Με την κρούτα παρδαλή στον ώμο μου πήγαινα για το κονάκι του Βάιου, ενώ τη σκέψη μου πλημμύριζαν οι στίχοι του Νικηφόρου Βρεττάκου:

*Παίρνω και βγάζω περίπατο την ψυχή μου
κάθε που σκληραίνει το χαμόγελό της, μου το λέει:
πεθύμησα τη βροχή και τον αγέρα που γεννιέται
αδιάκοπα στα δάση, όλος αρώματα και ουσίες, γάλα και μουσική.*

Ερμηνευτικό γλωσσάρι

Κάλεσιο κολοβό τζιομπανόσκυλο = σκυλί με μαύρα σημάδια στο πρόσωπο, με άσπρη μύτη, και μικρή ουρά

Τραϊά μοννούχια = εννουχισμένα

Τίναξαν απάν = απλώθηκαν (τα πρόβατα) με κατεύθυνση προς κάποια κορφή

Πρόγγος = φευγιό προβάτων άτακτο

Μαζεύτηκαν τούμπα = μαζεύτηκαν σωρό

Γριβονκάτσινα = προβατίνα με χρώμα προσώπου πολύ κόκκινο αλλά και με άσπρα σημάδια στην μύτη

Τσιονγκάνια = πέτρινα βράχια

- Γραδώθηκαν* = έμειναν ακίνητα σ' ένα στένωμα
Σαλαγάω = παρακινώ με φωνές το κοπάδι να κινηθεί
Βακροκάλεσια = προβατίνα με χρώμα προσώπου μαύρο αλλά και με άσπρα σημάδια διάσπαρτα
Καψάλα = τόπος καμμένος από πυρκαγιά
Στούμπαγαν χορτάρι = με μεγάλη δυσκολία βοσκούσαν γιατί το χορτάρι ήταν λιγοστό
Λαρωμένο = ιλαρό, ησυχασμένο
Γκιζεράω = περιπλανιέμαι με το κοπάδι
Κρασουπλειά = μαγαζιά που πουλούσαν κρασί
Χερόξυλα = ξύλα που έχουν το πάχος του χεριού
Παραφωτιά = στην άκρη της φωτιάς
Λάκισαν = έφυγαν τρέχοντας
Τσαρπάλι = γερό γυριστό ξύλο
Τσιφτέκια = κομμάτια
Σοιλίτικα = από καλή ράτσα, από σόι
Χουγιάζω, (ουσ. χουγιατό) = φωνάζω με δυνατές κραυγές με πρόθεση να μαλώσω ή να παρακινήσω τα σκυλιά
Κριαρομάνια = πολλά και γερά κριάρια
Απόμνηξη = μυτερός κορμός κάποιου θάμνου που απομένει ύστερα από το κόψιμο των κλαριών του
Θροΐσμα = ξάφνιασμα
Κουτροισιά = χτύπημα κριαριών στο κεφάλι
Μαρκάλος = ζευγάριωμα προβάτων
Μπλιόρα = προβατίνα ηλικίας δύο χρονών
Ζυγούρα = προβατίνα ηλικίας ενός χρόνου
Στειροπούλα = προβατίνα ηλικίας τριών χρονών
Δε σπάραγε = δεν έφευγε
Του 'ρχτού = στα γρήγορα (ρ. ρίχνομαι)
Γράδα (η) = (ρ. γραδώνω = στενεύω), στενωσιά που δημιουργείται ανάμεσα σε δύο πέτρες
Ρίτησαν = πήραν τον κατήφορο, ροβόλησαν
Γκύλ(η)σαν κανιά ώρα = πέρασαν καμιά ώρα βόσκοντας
Ξεστάνιζω = τελειώνω τη βλάχικη ζωή ή χάνω το βιός μου από αρρώστια
Έχω σβάρα την κάπα = σύρω την κάπα στο χόμα
Τράβηξα χειμώνα δυνατό = κουράστηκα πολύ
Κρούτα παρδαλή = προβατίνα με μικρά κέρατα και μεγάλα μαύρα "μπαλώματα" στο κορμί της

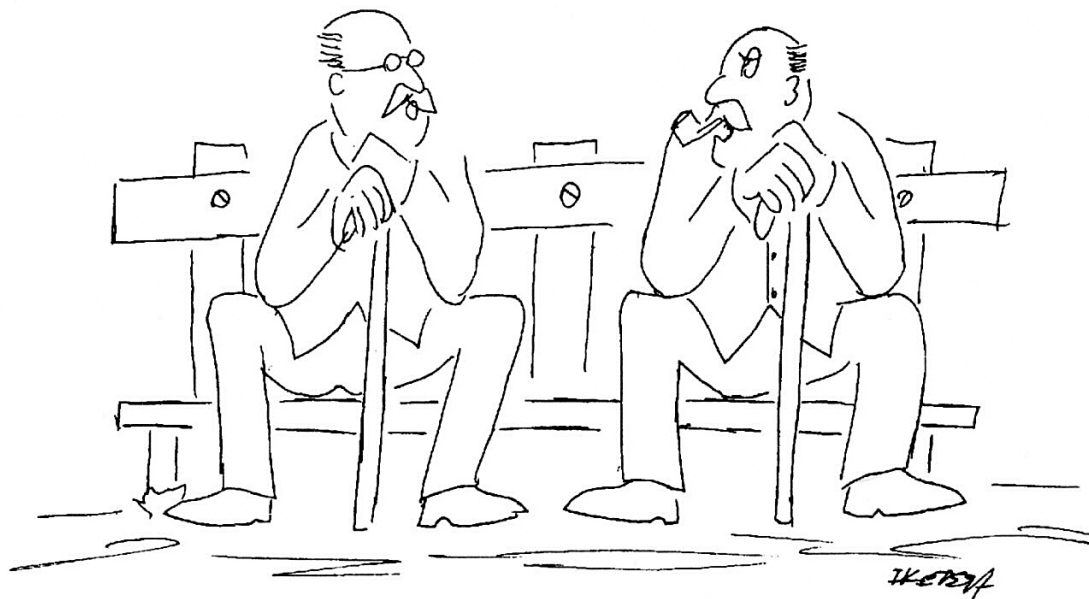
Γιάννης Κωτσοκώστας

Ο Γιάννης Κωτσοκώστας γεννήθηκε το 1978. Σπουδάζει Ιστορία και Αρχαιολογία στον Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Τα θέματά του εμπνέεται από την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Στο παρόν τεύχος παρουσιάζουμε τέσσερις γελοιογραφίες του.

ΦΟΒΑΣΑΙ ΚΙ
ΕΣΥ ΟΤΙ
ΘΑ ΠΕΘΑΝΕΙΣ;

ΦΟΒΑΜΑΙ ΟΤΙ
ΘΑ ΠΕΘΑΝΩ ΠΡΙΝ
ΤΕΛΕΙΟΣΕΙ Η ΛΑΜΨΗ!"

ΕΝΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΔΑ-
ΣΚΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΑ
ΛΑΘΗ ΤΟΥ
ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ!

ΜΑ ΑΥΤΟ ΚΑΝΟΥΜΕ!
ΔΕΝ ΕΙΔΑΤΕ ΜΕ ΠΟΣΗ
ΑΚΡΙΒΕΙΑ ΤΑ ΕΠΑΝΑΛΑΜ-
ΒΑΝΟΥΜΕ;

Ειρήνη Σιόντη

Η συνδιάσκεψη των Τζουμερκιωτών στο μοναστήρι της Πλάκας

Η 9Η ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΙΩΤΩΝ, μια καθιερωμένη συνάντηση που γίνεται κάθε Αύγουστο στα Τζουμέρκα, φέτος πραγματοποιήθηκε στην κοινότητα Ραφταναίων δίπλα στο μοναστήρι της Πλάκας.

Μέσα από την πολύωρη διαδικασία στην οποία συμμετείχαν κοινοτάρχες, κάτοικοι, βουλευτές, εκπρόσωποι της αυτοδιοίκησης, εκπρόσωποι συλλόγων, αναδείχθηκαν πολλά θέματα που αφορούν στην περιοχή των Τζουμέρκων.

Επίμαχα ζητήματα οι συνενώσεις κοινοτήτων και το υδροηλεκτρικό φράγμα του Αγίου Νικολάου στη Δαφνωτή, το οποίο προγραμματίζει η ΔΕΗ και οι επιπτώσεις του.

Για τις συνενώσεις των κοινοτήτων ακούστηκαν πολλές απόψεις, έγινε ανταλλαγή ιδεών, υποβλήθηκαν προτάσεις χωρίς να ληφθούν αποφάσεις, αναπτύχθηκε προβληματισμός για την επιτυχία του νέου θεσμού και δεν έλειψαν οι ενστάσεις και οι διαμαρτυρίες κυρίως για τους χωροταξικούς σχεδιασμούς και τις έδρες των υπό σύσταση Δήμων.

Πολλοί εξέφρασαν φόβους ότι με τις συνενώσεις των κοινοτήτων θα αγνοηθούν οι μικρές κοινότητες αφού δε θα υφίστανται ως νομικά πρόσωπα και θα υπάρξουν ανισότητες στην ανάπτυξη, καθώς δεν έχει ξεκαθαριστεί ακόμα το θέμα της οικονομικής ενίσχυσης αλλά και της εκπροσώπησης των νέων ΟΤΑ.

Οι υποστηρικτές του προγράμματος εξέφρασαν την άποψη ότι οι συνενώσεις είναι μια μεγάλη μεταρρύθμιση, μια τομή, μια πρόταση ζωής για την επιβίωση της ελληνικής περιφέρειας και την ανάπτυξή της.

Όλοι συμφώνησαν πάντως ότι πρέπει να υπάρξει σεβασμός στην ιδιαιτερότητα των τοπικών κοινωνιών και τη διατήρηση της πολιτισμικής μας παράδοσης και κληρονομιάς.

Όσον αφορά στην κατασκευή του φράγματος του Αγίου Νικολάου στη Δαφνωτή, ο εισηγητής Γ. Παπαδημητρίου, εκπρόσωπος του Συλλόγου Προστασίας του Αράχθου, αναφέρθηκε στα προβλήματα που θα προκύψουν στην περιοχή από την κατασκευή του φράγματος.

– Η γεωλογική σύνθεση της περιοχής, η οποία υποφέρει από κατολισθήσεις, η

ύπαρξη εβαποριτικών σχηματισμών στην πλευρά του Ξηροβουνίου, όπως ανυδρίτες, γύψοι και ορυκτό αλάτι με την άνοδο του υδροφόρου ορίζοντα από τη δημιουργία της τεχνητής λίμνης θα προκαλέσει σοβαρούς κινδύνους διάλυσής τους με αποτέλεσμα την αποσταθεροποίηση των εδαφών και τις κατολισθήσεις.

– Τόνισε ότι το έργο δε θα συμβάλει στην εθνική οικονομία γιατί δε θα παράγει ούτε το 1% της συνολικής παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος.

– Υποστήριξε ακόμα ότι οι θέσεις εργασίας που θα δημιουργήσει η κατασκευή του φράγματος θα είναι εντελώς προσωρινές και δεν μπορούν να συγκριθούν ούτε με το μέγεθος της καταστροφής ούτε με την απασχόληση που μπορεί να εξασφαλίσει ένα σχέδιο ορθολογικής και ισόρροπης ανάπτυξης της περιοχής, βασισμένο στο στρατηγικό πλεονέκτημα που είναι το περιβάλλον.

– Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στις καταστροφές τις οποίες θα προκαλέσει η κατασκευή του φράγματος στην πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής (γέφυρα της Πλάκας, κτίριο τελωνείου), στο τοπίο και στην οικολογική ισορροπία της χαράδρας του Αράχθου.

Επισήμανε την ύπαρξη ειδικής περιβαλλοντικής μελέτης για τη χαράδρα, η οποία συντάχθηκε από την Εταιρεία "ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε." για λογαριασμό της Περιφέρειας της Ηπείρου και η οποία προτείνει να κηρυχθεί ως ζώνη απόλυτης προστασίας όλη η κοίτη του Αράχθου και να αναπτυχθεί η χαράδρα του ποταμού.

Από τις παρεμβάσεις που ακολούθησαν υποστηρίχθηκε αφ' ενός η άποψη ότι το φράγμα πρέπει με κάθε τρόπο να εμποδιστεί και να εφαρμοστεί ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης, βασισμένο στον ήπιο τουρισμό, στο φυσικό πλούτο της περιοχής και στη συλλογική συνείδηση, αφ' ετέρου το φράγμα να κατασκευαστεί γιατί θα λύσει προβλήματα ανεργίας και θα συμβάλει στην ανάπτυξη της περιοχής.

Τα Τζουμέρκα ως τώρα τουλάχιστον έχουν μείνει ανεπηρέαστα από τις συνέπειες της τεχνολογίας. Η όποια ανάπτυξη πρέπει να σέβεται το φυσικό, ιστορικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Το γεφύρι της Πλάκας είναι μνημείο, αληθινό κομψοτέχνημα και ανήκει σε όλους τους Ηπειρώτες και κανείς δεν έχει δικαίωμα να το καταστρέψει. Η γέφυρα με τα εκατόν τριάντα και πλέον χρόνια ζωής της, με την παράδοσή της, την ιστορία της, πρέπει να παραμείνει εκεί για πολλούς αιώνες.

**Για το Δ.Σ.
η Πρόεδρος
Ειρήνη Σιόντη**

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου έχοντας ως σκοπό τη συνεχή επαφή με την παράδοση δημιουργεί *τιμήματα εκμάθησης Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών* και καλεί τους νέους και όσους αισθάνονται νέοι να επικοινωνήσουν μαζί μας για περισσότερες πληροφορίες.

Τηλ.: 86.22.703, 9.00-11.00 μ.μ. καθημερινά, στα γραφεία του Συλλόγου.

ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

- Νίκος Κουτσοκώστας, στη μνήμη Κώστα Παναγιώτη Καραμπούλα, 35.000 δρχ.
- Χρήστος Μακρουγιάννης, στη μνήμη της μητέρας του, 30.000 δρχ.
- Αφοι Μανώλη 50.000 δρχ.
- Παντελής Παπαϊωάννου 40.000 δρχ.
- Σύλλογος Βουλγαρελιωτών στο Βουλγαρέλι 20.000 δρχ.
- Γιώργος Σούσος 15.000 δρχ.
- Βασιλείος Αγγέλης του Γεωργίου 30.000 δρχ.
- Λεωνίδας Καραμπούλας 100 δολ. Καναδά
- Θανάσης Γεωργαράς 5.000 δρχ.
- Τάσος και Κική Καμαρίτη 20.000 δρχ.